

M SLUYSER

«DE PARTIJ»

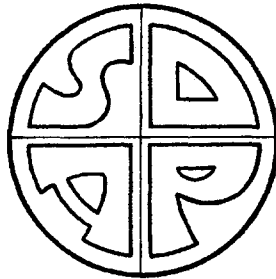

12

«DE PARTIJ»

M. SLUYSER

«DE PARTIJ»

AMSTERDAM - N.V. DE ARBEIDERSPERS - 1947

*Wij zijn reeds, die wij zijn: een volk van waarde,
Dat in zijn grootheid voor geen ander buigt.
Verder dan onze grens, wijd over de aarde
Hooft men de taal, die ons bestaan betuigt.*

*Worsteling op eigen erf, en stoute tochten,
Sterkten ons eeuw aan eeuw, als andren ook.
En al wat dichters, denkers, kunstnaars wrochten
Vierde 't Gemenebest, dat fier ontlooft.*

*Vierde eigen volk. Maar enkele stemmen spraken
Toen reeds wat verder reikt dan de eigen grens:
Bewust en klaar verkondten zij 't ontwaken
Van een die meer dan Burger is, de Mens.*

*Toch Burger ook. Want om een Staat te vesten
Die alle staten in zijn wet bedwingt,
Ontdeden we ons van de bestoven resten
Van 't web van IJverzucht, dat elk omringt.*

*Wij wilden goede en trouwe burgers heten
Van die Gemeenschap, die alleen maar groeit
In stilte, in harten van haar profeten,
Schoon zich de wereld schijnbaar om haar moeit.*

*Partijen, bonden kunnen hem niet bouwen
Eer elk hem kent in 't hart: de Ware Staat.
Komt van alle eindens dan, gij de Getrouwen,
Die weet wat Dienst is zonder Eigenbaat.*

ALBERT VERWEY
(De Ware Staat)

*Opgedragen aan de partijgenoten,
die de bevrijding niet mochten beleven.*

„WAT ZOU ONS LEVEN GEWEEST ZIJN, ZONDER DE PARTIJ?”

Met Harm Kenther deelde ik het redactie-vertrek, toen op een dag in Januari 1933 het bericht binnenkwam, dat Hitler zich door een staatsgreep van de macht in Duitsland had meester gemaakt; de sociaal-democratische beweging was in elkander gezakt. Harm Kenther werd lijkleek. Tranen sprongen hem in de ogen. De ontroering was hem te machtig. Ik probeerde hem tot kalmte te brengen; niets gaat ons journalisten in zulke gevallen gemakkelijker af dan goedkoop cynisme. Maar mijn pogingen waren vergeefs.

„*Jij* beseft niet wat dát bericht voor een man van mijn leeftijd betekent”, zei hij. „De beweging heb ik zien geboren worden. Mijn hele leven heeft zij gevuld. Het laat me eigenlijk onverschillig welke mensen er nu zullen sterven en welke zullen blijven leven. *De beweging sterft*. Dat is het ergste. . . .”

Aan deze gebeurtenis heb ik later nog dikwijls gedacht. Zij lijkt mij ook nu nog een getuigenis van de plaats, die „de Partij” in het leven van tienduizenden partijgenoten innam. Zij was voor hen meer dan een politieke organisatie. Harm Kenther was een van de mannen, die het zaad van het democratisch socialisme strooiden, toen de bodem nog weinig ontvankelijk was. Maar zij behoeften niet zeker te zijn van het slagen om te kunnen volhouden. „Wat zou mijn leven geweest zijn zonder de Partij?” antwoordde Willem Hubertus Vliegen met een wedervraag, toen men eens vroeg, wat de partij zou zijn geweest zonder hém. Zulke getuigenissen heeft iedereen vernomen, die zich als partijgenoot onder partijgenoten in de oude S.D.A.P. bewoog. Die meeding als er bij nacht en ontij voor de verkiezingen moest worden geplakt. Die huishoudelijke vergaderingen bezocht, om het even of de agenda de sensatie van een scheuring in de partij beloofde, dan wel des penningmeesters verslag „*nopens*” den altijd berooiden stand der afdelingsfinanciën. Die meehielp bij de voorbereiding van het Meifeest. Die er bij was, wanneer op het projectiedoek prachtige verkiezingscijfers werden aangekondigd. . . . en dan, veelal vals als een kraai van aandoening, „ten laatsten male” de Internationale meezong. (De muren van dit Jericho staan nog altijd overeind.) Maar die evenmin thuis kon blijven, wanneer hij van tevoren

al wist, dat de uitslag zou tegenvallen. Dan sjokte je later in de avond een beetje katterig huis toe. De volgende ochtend las je getrouw „Het Volk”, maar de enige gedeelten, die je *werkelijk* belang inboezemden, waren de zinsneden, waarin de redactie haarfijn uitlegde, dat de tegenvaller, objectief bekeken, eigenlijk veel groter had moeten zijn, zodat de uitslag, goed beschouwd, nog zeer meeviel; en als de redactie de electorale situatie met veel vernuft had ontleed, wist ze bovendien nog altijd voldoende lichtpunten te ontdekken om voor de toekomst hoopvol gestemd te blijven; „...en de Internationale zal morgen heersen op aard...” De S.D.A.P. bezat historische tradities, zoals een regiment, dat een roemrijke geschiedenis met gewonnen veldslagen achter zich weet. Het zal, ja het *moet* nog even duren, voordat we met dezelfde vertrouwde klank ook van de Partij van de Arbeid als „de Partij” zullen kunnen spreken. Maar dat komt wel. De tradities waren bij de S.D.A.P. ook niet met een toverstokje gewrocht.

De oude vertrouwde S.D.A.P. bestaat vandaag niet meer. Tijdens het *eerste* congres, dat zij na de bevrijding hield en dat het *laatste* was in haar bestaan, heb ik een ogenblik aan die verdrietige middag van Januari 1933 moeten denken, die middag, in het redactie-vertrek van „Het Volk”, toen de oude wereld met groot geraas bezweek. Een lawine zette zich in beweging; zij is nog niet tot stilstand gekomen. Ik dacht aan al die oude taaïnagels, die „de” Partij uit het niet te voorschijn hebben geroepen. Aan de vrouwen en mannen, weinig in getal, die stenen en modder aanvaardden als ridderorden; voor wie scheldwoorden slechts aanmoedigingen waren om voort te gaan. Ergens boven de hoofden van de congresgangers zweefden de herinneringen. Maar ook de gedachten aan de toekomst. Men zag de beeltenis van kameraden, die dit niet hadden mogen beleven. Toen het eenstemmige besluit viel de Partij op te heffen en die nieuwe Partij te helpen stichten, keek ik naar den Partij-voorzitter, Koos Vorrink. De tranen stonden hem in de ogen.

„Als Stuuf Beckman en Joop Eykman hier hadden kunnen zijn”, zei hij me later, „dan zou de Partij van de Arbeid nog wel een ander gezicht hebben gekregen.”

Is er één congresbezoeker geweest, die op dat ogenblik niet het gevoel had, dat zijn vestje te klein was geworden voor zijn borst? Die blij was om het besluit en melancholisch gestemd, omdat de oude S.D.A.P., „de”

Partij, aan het eind van haar bestaan was gekomen. „Afscheid nemen is een klein beetje sterven”, zeggen de Fransen. Toen de Partij van ons afscheid nam, stierf er iets in ons en ván ons. Wij allen hebben aan „de Partij” herinneringen, dierbare herinneringen; laat ik enkele van mijn persoonlijke recollecties op papier vastleggen, voordat ze verbleken. De lezer vergeve mij: het zijn zeer persoonlijke mémoires, maar op de een of andere manier zijn al onze individuele ervaringen in „de” oude partij aan elkander verwant. De lokale verve moge verschillen, de personen mogen andere namen dragen, de omstandigheden mogen niet overal dezelfde zijn — maar wat de ene partijgenoot beleefde, dát hebben we allemaal op onze manier en op onze tijd ondervonden. Het was juist die gemeenschappelijkheid van ervaring, die „de” oude partij maakt tot wat men tegenwoordig met een van die modewoorden „lotsgemeenschap” pleegt te noemen.

SOCIALISME VAN DRIE TURVEN HOOG

Als ik me buig over de jaren, die achter mij liggen, is de S.D.A.P. er altijd. Zij begon mijn leven al te vullen, toen ik op de bank van de lagere school naast Gerrit zat. Tien jaar oud waren we. Hij was, evenals ik, zo rood als een kraal. De Engelsen zeggen van een rijk man, dat hij met een zilveren lepeltje in zijn mond ter wereld is gekomen. Toen *wij* geboren werden, moet een rebelse schikgodin een partijdiploma onder onze eerste luier hebben gefrommeld. We waren warempel niet de enigen. De hele klas van het Amsterdamse nummerschooltje was door begeerte aangeraakt. Aan de meesters lag het zeer beslist niet. De bovenmeester was liberaal; dat wisten we, omdat de snodaard een solliciterenden meester na een proefles had uitgehoord. En de klasse-onderwijzer placht ons voor te houden, dat we nuttige en tevreden leden moesten worden van „de werkende stand”. Ons socialisme was drie turven hoog. Lach er niet om! Misschien waren we alleen maar opstandig. Maar ik geloof, dat ons socialisme toch ook weer niet zo heel ondiep stak. Het was tegelijkertijd een verweer en een initiatief. Een verweer was het tegen het verschil, dat je voelde, wanneer je de boeken uit de bibliotheek las en thuis in je eigen omgeving rondkeek. Glimlachende kostschoolknapen, die bij omes en tantes in Gelderland met vakantie gingen; jongens, die met Admiraal Snor in een ouwe schuit gingen varen en acht en veertig uur per etmaal pannekoeken aten, dàt was de wereld van onze boeken. De groezelige omgeving van de klas (nu ik er over schrijf *ruik* ik het klasse-luchtje weer), werkloosheid thuis en éénmaal in een jaar de jacht naar een kans om mee te mogen met wat later het Vacantie-kinderfeest is geworden (in mijn tijd werd er nog onder leiding van een paedagoog om geloot. „Zo’n grote bal gehakt is lang niet mis, het lijkt wel of hij zegt: zeg hap eris.”), dàt was de werkelijkheid. Als ik dat socialisme van ons hummels ontleed met de koelheid van een man van boven de veertig, dan geloof ik inderdaad, dat het voor een groot deel een verweer was tegen het gevoel minder waard te schijnen dan de jongens uit de boeken. Maar het was toch ook meer dan een verweer. Maak ik het mijzelf nu wijs, of herinner ik me het werkelijk, dat wij „socialisten” uit de vijfde klas van school 10 ons allemaal zo’n beetje voelden als Lord Lister alias John

Raffles, wiens avonturen we verslonden? Die ging er op uit, elke nacht opnieuw, om de armen te geven wat hij de rijken listiglijk ontstal.

Ik gevoel de neiging dat socialisme van die snotapen niet te laag aan te slaan. We werkten op onze manier aan onze eigen opvoeding. Vier van ons waren een jaar of vier later al lid van een debatingclub onder leiding van één van de broertjes. Dat broertje was toen lid van de jeugdorganisatie — ik geloof, dat het „De Zaaier” was. Zeker weet ik het niet meer, maar toen we een jaar of veertien waren, lieten we de oren hangen naar de vrijdenkerij. Later heb ik geleerd, dat in Nederland de vrijdenkers ook een religieuze secte vormen. En — jandorie nog toe — waren we steile Marxisten, há!

De eerste verkiezingsactie, waaraan ik deelnam, viel in die jaren. Met een plukje jongens togen we naar de Zwanenburgwal, waar het bureau van district IV was. Er stond een tafel op schragen. Het rook er naar plaksel. In een hoekje lag een stapeltje kleine schoolschriften met blauwe omslag. We kwamen helpen de overwinning van de S.D.A.P. bevechten. De secretaris bekeek ons van kop tot teen. Vroeg hoe oud wij waren. Wij, huichelaars, staarden hem met oprechte ogen aan. Wel, voor ons was er schrijfwerk! Ieder kreeg een brok kiezerslijst voor zijn neus, plus een hoopje van die blauwe schrijfschriften. Zo maakte ik voor het eerst kennis met een der pilaren van de klassenstrijd in Nederland, het „huisbezoekboekje”. We schreven namen en adressen over, honderden. De voorzitter van de partijafdeling mompelde: „Het is voor jullie zeker net zo iets als strafregels maken.” Wij begrepen zijn scherts niet. Wij waren immers volwassen. Het schrijfwerk hebben we volgehouden, tot de laatste dag. Elke bezoeker, die ons zag zitten, kreeg ongevraagd van den secretaris te horen:

„Ik had die kinderen liever weer uit spelen gestuurd — maar als ze het nu zéllef willen — en bovendien, het werk moet toch gedaan worden.” Toen A.B.K., die candidaat was, niet gekozen werd, boekte ik mijn eerste teleurstelling in de partij; ik geloof niet, dat het de laatste was. Zo keurig hadden we allemaal die huisbezoekboekjes uitgeschreven; zo duidelijk en onwederlegbaar waren immers alle argumenten vóór het standpunt van de S.D.A.P. Een daverende overwinning kón de enige uitslag zijn.

„Het is een sof”, zei de afdelingssecretaris gemelijk. Als men mij in het

diepste putje van het hart kijkt, ben ik vandaag nog geneigd te geloven, dat de voorzitters van de stembureaux toen in vereniging vervalsing hebben gepleegd.

Ah, maar toen de nederlaag definitief bekend was, welk een speech hield de gesjeesde candidaat, zo maar van het stoepje van het verkiezingsbureau en voor het vuistje weg. Hij had een aandachtig auditorium. Wel vijftig mensen luisterden naar zijn woorden en het duurde, het duurde. . . . Nooit heb ik mij vaster aan „de” partij verknocht gevoeld dan die middag, toen al ons werk vergeefs was gebleken en we een nederlaag van jewelste hadden geleden.

Het gekke van het geval was, dat ik met al mijn verknochtheid nog jaren moest wachten, voordat ik lid van de partij kon worden. . . .

Ik heb dezer dagen eens inlichtingen ingewonnen naar het bestuur van die oude partijafdeling.

Alle leden zijn in Polen vergast. . . .

IN DE PARTIJ

Achttien jaar moest men zijn, om officieel tot „de Partij” te kunnen worden toegelaten — en ik wachtte geduldig, totdat mijn tijd was aangebroken. Maar een paar vrienden van me toonden minder zelfbeheersing. Die schreven op het invulformulier een valse geboortedatum; zij waren al lid toen ze pas zeventien waren, de smakkers. Waarom *ik* die valsheid in geschrifte niet heb willen plegen? Ik weet het niet meer. Maar ik moet me bij voorbaat verdedigen tegen de aantijging, dat het braafheid was. Vermoedelijk zag ik de noodzaak van zulk een falsificatie onvoldoende in. Ik *gevoelde* me lid van de Partij; de aanmelding was per saldo een formaliteit. Met alle gebeurtenissen in de afdeling leefde ik mee. Eigenlijk bezat ik een enigszins ongewone status: partijgenoot zonder dat ik lid van de Partij was. Het leek, achteraf gezien een beetje op de langdurige verlovingsen, zo van om en nabij een twaalfjarige duur, die vroeger meer voorkwamen dan tegenwoordig; die verbintenissen verschilden eigenlijk in niets van een gewone echtverbintenis; alleen mocht men de huishoudelijke vergaderingen niet bijwonen. . . . De partij vulde gaandeweg onze jonge levens geheel. We sjouwden alle openbare vergaderingen af. „Barthold Meryan” lazen we als een kroniek van dierbare bloedverwanten. Frank Thornton, Bartstra en Carla kenden we beter dan onze bloedeigen omes en tantes. We noemden alle personen uit deze sleutelroman bij hun werkelijke namen. We wisten precies waar Cornelia Huygens strikt historische feiten beschreef en waar zij de werkelijkheid had geromantiseerd. De partij was onze familie. We kenden alle populaire sprekers, mitsgaders hun hebbelijkheden (en on-hebbelijkheden). We wisten precies welke loopjes zij in hun redevoeringen plachten te gebruiken. We kenden ook den vijand, de debaters, die op geen vergadering ontbraken. Dat waren in die tijd vrijwel allen anarchisten — als je er nú zo eentje tegen komt, is hij een politieke fossiel. Daar was toen een syndico-anarchist (zijn naam doet er nu niet toe). Lang en spichtig. Een zwarte flabberdas op een los overhemd en op het blondgelokte hoofd een zwarte hoed met brede randen. Hij droomde hardop van Stirner en van „der Einzige und sein Eigentum”. *Zijn* loopje was de stereotiepe uitdrukking: „Maar dan moet u niet vergeten, waarde heren. . . .” Hij had een ijle hoge stem. In

het straatdebat op de markt (we sloegen geen Zaterdagavond over) was hij, dat moet ik erkennen, onbestreden meester. Wij vreesden hem geducht. Eens — dat was in de oorlogsdagen van 1916 — sprak Schaper in het Concertgebouw. Het onderwerp van zijn speech had iets te maken met de landsverdediging. Herinner ik me het wel, dan werd Schaper indertijd nogal aangevallen, omdat hij in een of ander artikel of toespraak gezegd zou hebben, dat hij, als het land in gevaar was, naar de grenzen zou snellen. Of „woorden van deze strekking”, zouden ze in de rechtzaal zeggen. Wij — zeventien jaar waren we inmiddels geworden — waren felle anti-militaristen. Eigenlijk waren we van plan geweest de vergadering van Schaper te boycotten — uit protest. Maar er werd verteld, dat de anarcho-syndicalistische flabberdas zou komen debatteren. Dát kaantje lieten we ons niet ontnemen. Hij kwam inderdaad in debat. De puntige stem prikte de ene venijnigheid na de andere de zaal in. Wij werden onrustig. Eigen is eigen en vreemd is vreemd. Al hadden we het helemaal niet op Schaper begrepen, per saldo bleef hij partijgenoot; en de flabberdas was de vijand. Maar de oude Schaper had als gewoonlijk minder last van zenuwen dan zijn auditorium. Die zat doodbedaard achter de tafel, totdat de debater door de zaal gilte: „Ik. . . . *ik* zal nooit het militaire pak aantrekken. Mij zal men daartoe niet verplichten.” Toen stond Schaper op, liep doodbedaard naar voren en vroeg droogjes: „Waarom niet? Heb je een breukkie?”

Zeg nu niet lezer, dat deze vraag een minderwaardig debat-handigheidje was. Ik ontken dat. Van het hele debat herinner ik me niets anders dan dit ene incident. Een psycholoog moet maar eens haarfijn uitleggen waarom die, eigenlijk niets ter zake doende vraag, mij voor het eerst (maar niet voor het laatst) in mijn leven deed twifelen aan de practische zin van het anti-militarisme, zoals we dat toen beleden. Die ene vraag: „Heb je een breukkie?”, is trouwens aan dien anarcho-syndicalist blijven kleven als pek. Hij kon in geen vergadering, in geen debat-standje op de markt, zijn mond open doen of er was altijd wel iemand, die gilte: „Heb je misschien een breukkie?” Die vraag heeft hem gedood, figuurlijk dan altijd. Spoedig verdween hij van de politieke vlakte. Hij werd bestuurder van een of andere vrije vakbond. Nog later ging hij in de aannemerij. Daar was heel in het begin van de eerste wereldoorlog een grote vergadering in het Concertgebouw. Kamiel Huysmans sprak er. Toen

„den Kamiel” op het spreekgestoelte verscheen, werd er van oppositionele zijde gefloten, maar andere bezoekers applaudisseerden. Nog hoor ik Kamiel in zijn vetste Vlaoms beginnen: „Ik dank u allen voor uw gul onthaal. . . . en (dit naar de fluiters) ik dank ook deze heren voor hun gul onthaal, want de dag, dat ik hun goedkeuring zou mogen wegdragen, zou ik mezelf afvragen of ik misschien van het rechte pad was afgedwaald. . . .”

Al word ik zo oud als Methusalem, nooit zal ik die vergadering vergeten. Ik heb er, vele jaren later, wel eens met Kamiel over gesproken. Die herinnerde zich wel, dat hij toen in Amsterdam het woord had gevoerd. Van het fluitconcert wist hij niets meer en nog veel minder van het hoogtepunt — voor ons, jonge garde van de partij, tenminste het hoogtepunt. Een opposant stormde het podium op om herrie te maken. Wolf Lelie — de ouwe trouwe Wolf met zijn reuzenkracht — rende achter hem aan. Hij nam den oproermaker in zijn nekvel, wierp hem met een grote boog door de zaal. Van het midden van het podium, kwák, dóór de rechterklapdeur de gang op. Alles in één worp! En zó iets kan Kamiel vergeten. . . . (Die opposant is later een trouw lid van de Partij geworden. Als ik lees van Sorel's „scheppende kracht van het geweld”, moet ik altijd aan dat voorval in het Concertgebouw denken.)

Daar was een vergadering in Handwerkers Vriendenkring, waar A.B.K. sprak. „Als ik de ramen van de zaal openzet”, zeide de gérant, „kunnen de dove oudjes in het werkhuis aan de Roetersstraat hem ook goed verstaan.” In die vergadering sprak A.B.K. over een manifest. Iemand had hem n.l. een verkiezingsmanifest gestuurd, van de liberalen geloof ik, of misschien was het wel van een andere partij. Hij praatte er een vol uur over. Hij verveelde ons geen seconde. De volzinnen gleden uit zijn mond alsof hij het Hooglied voorlas in een tekst, die slechts aan hém was geopenbaard. „De vriend, die mij dit geschrift toezond”, sprak hij statig, „deed het vergezeld gaan van een brief. Duidt het mij niet euvel, aldus doet hij mij kond, dat het epistel aan de buitenkant een weinig besmeurd is. . . . maar eilieve, zo vraag ik dezen vriend, waarom zijt gij bezorgd, dat het aan de buitenzijde een weinig vuil geworden is. . . . de inhoud van hetzelfde is immers nog veel vuiler. . . .”

Deze openbare vergaderingen van de Partij vergoedden ons het gemis van de huishoudelijke vergaderingen, waar we geen toegang hadden.

Want de jeugdorganisatie was voor ons toch eigenlijk maar bijzaak. Die was toen zo'n beetje een dependance van de Voogdijraad; we waren niet „zelfstandig.” „De Partij” trok ons. Omdat we nu eenmaal met een sterke belangstelling voor de openbare zaak waren geboren („politiek is geen carrière, het is een fatum” moet Napoleon of iemand anders eens gezegd hebben) — daarom vochten we de partij-disputen maar in de jeugdorganisatie uit. Dáár hebben we geleerd moties op te stellen, ze te amenderen, de publicatie in de pers te verdedigen en tenslotte het van een meerderheid te winnen door heel listig zo te manoeuvreren, dat de voorzitter, schoorvoetend, het verfstrekkende amendement het eerst in stemming moest brengen. We waren precies als het meisje in de film, „too big for toys, too small for boys”.

Volwassen sociaal-democraten begonnen toen al een normaal verschijnsel in Nederland te worden, maar jonge sociaal-democraten werden, bij mij in de buurt tenminste, nog als een soort goedaardige gekken beschouwd. „De vooruitgang komt altijd van de dwazen”, schreef Bernard Shaw, „want de verstandige mensen passen zich aan de wereld aan — de dwazen echter willen, dat de wereld zich aan hen aanpast en als de wereld dat weigert, dan gaan ze de wereld veranderen.” Van Shaw hadden we slechts bij geruchte gehoord, want hij was lang niet zo belangrijk als Bebel en Mehring en Kautsky. Maar de zin van zijn aphorisme was ons zeer vertrouwd. We weigerden niet alleen, ons aan de wereld aan te passen, o neen, we vonden, zonder dat we er al te veel over nadachten, allerlei middelen uit om de wereld te laten zien, dat we anders waren dan de gewone mensen. Onze oogopslag was een provocatie. Ons gedrag een demonstratie.

Vergeleken met de lange wachttijd vormde de aanmelding tot het lidmaatschap van de „Partij” wel een anti-climax. Jaren later heeft men in de Partij geprobeerd de intocht van een nieuw lid met een beetje plechtigheid te omgeven. Maar op die eerste huishoudelijke vergadering in September 1919 deden ze in de Partij nog normaal. Ik kwam binnen en niemand zei: „Boe!” Aan de ingang van de zaal zat het functie-loze lid van het bestuur in gezelschap van de presentielijst. De voorzitter drentelde zo'n beetje heen en weer. De secretaris deelde van achter de bestuurstafel werk uit. Elke bezoeker werd subiet voor een of ander karweitje gestrikt; die avond waren het steunlijsten. Er was ook een vrouw lid van het

bestuur. Zij had de brochure-verkoop voor haar rekening. Die avond ventte zij luidkeels met „Een sociaal sprookje” van A. H. Gerhard. De vergadering begon ruim een half uur te laat. „We kennen onze klanten”, zei de colportrice tegen me, „de voorzitter wacht met beginnen tot al het nachtvolk binnen is.” De voorlezing der notulen duurde een goede twintig minuten. Ze werden „zonder op- of aanmerkingen en onder dankzegging aan den tweeden secretaris onveranderd goedgekeurd”. Vervolgens las de secretaris lijsig een stuk of wat mededelingen voor. De penningmeester vestigde nog eens de aandacht op de steunlijsten — totaal onnodig voor het overige, want iedereen wist van hun bestaan af. En daarop zetten we onze tanden in de eigenlijke agenda. Als ik me goed herinner bevocht men elkander in de Partij toen op het mes over de vraag: wèl wethouders of geen wethouders? Het kan ook zijn, dat we elkander die avond naar het leven stonden over: twee of drie of geen wethouders. Misschien ook waren we doods-vijanden vanwege de lonen der gemeentewerklieden. Het kan ook zijn dat we alleen maar met elkander overhoop lagen over de vraag of sociaal-democraten de opening der Staten-Generaal konden bijwonen zonder hun beginsel in het algemeen en Marx in het bijzonder te verraden.

Wellicht echter was men mild ontsticht, omdat een van onze wethouders H.M. de Koningin plechtiglijk had ontvangen, toen hij als locoburgemeester fungeerde. Maar het is ook mogelijk, dat we ons tot op de grens van een apoplexie opwonden om een andere zeer ernstige kwestie, die ik totaal vergeten ben; er is sindsdien zoveel gebeurd. Hoe het ook zij, rechts stond fèl tegenover links. Dát weet ik zeker! Niemand wist van wijken. De voorzitter zei, dat hij neutraal was. „Dan behoort je dus tot de rechtervleugel”, interrompeerde iemand. Hij aarzelde bij het begin van elke nieuwe zin. Maar ik vond zijn argumentatie nogal stevig. Rhetorisch was hij echter bepaald de mindere van den voornaamsten woordvoerder der linkerzijde. Die werkte met citaten — o, die citaten in redevoeringen, alsof mensen, precies als mummies, nooit van mening mochten veranderen. De citaten reeg hij aan elkander met mopjes en grapjes. Onophoudelijk knetterde gelach en applaus in de zaal. Maar toen tegen het eind van de vergadering gestemd werd, bleek de voorzitter toch een stevige meerderheid voor zijn standpunt te hebben gewonnen.

Mijn buurlui, met wie ik die avond naar huis liep, legden me dat mirakel uit.

„Kijk eens”, zei de een, „die partijgenoten van ons zijn niet gek. Om een mop kunnen ze lachen — maar als ze moeten stemmen, dan kijken ze alleen maar naar argumenten.”

„Je kletst”, zei de ander, „de pest van de partij is, dat we zo verrekt gouvernementeel zijn. Ze doen gewoon wat de voorzitter zegt, dat is alles!”

Ik liep er naast en dacht: „Wat is het verschil?”

„VOORAANSTAANDEN” EN LEDEN

De leden van die oude Partij-afdeling? Ze waren verdeeld in twee categorieën: de „vooraanstaanden” en de leden. Een maatstaf voor die verdeling kende niemand. De scheiding was ook niet officieel, maar zij was wel zeer werkelijk. Klaas Toornstra heb ik eens horen zeggen: „Vooraanstaanden, dat zijn lui, die op feestvergaderingen altijd vooraanzitten.” Ik heb dit gezegd altijd meer dan een woordspeling gevonden. Die twee groepen gingen trouwens op voet van gelijkheid met elkander om. De vooraanstaanden keken niet neer op de anderen; de leden voelden geen ontzag voor de, och arme, nu moet ik het woord tóch gebruiken, voor de „intelligentia”. Maar op de een of andere manier draaiden die twee groepen om verschillende middelpunten. Wat het criterium was, dat hen scheidde? Dat kan ik niet onder woorden brengen. Ik herinner me een partijgenote, die altijd van zichzelf sprak als van „wij vooraanstaanden”. Zij was krantenbezorgster van „Het Volk”. Die functie moet men niet gering achten. Per saldo was zij het, die het dagelijkse contact met de kiezers onderhield, o zo!

Als ik op die oude partij-afdeling terugkijk, ligt er over het tafereel een waas van weemoed. Zoveel jaren van verwijdering, zoveel *eeuwen* van rampspoed hebben alle tegenstellingen verzacht. Het waren, ondanks scheiding in categorieën, allemaal dood-eenvoudige mensen. Ze waren arbeiders, negotianten, kantoorbedienden en zo. Er zijn vele manieren om tot het socialisme te komen, heb ik leren ontdekken; voor hen was er maar één weg geweest. Wie via een boekenkast tot de beweging komt, telt mij er geen haar minder om. Maar ik heb al mijn leven een zwak gehad voor leden van de Partij, die er bij waren gekomen, waarom, nou ja, omdat ze doodgewoon als socialisten waren geboren. Naarmate een mens ouder wordt ondervindt hij, dat er in de politiek (en niet alleen dáár) meer misverstanden dan schurken rondlopen. Het aantal boze lieden in die oude partij-afdeling was echter opvallend gering. Ik heb later menig keer in mijn leven in slechter gezelschap moeten verkeren. Eerlijk gezegd, kan ik me er geen enkele herinneren, die in de volle zin des woords „slecht” was. (Met een paar van hen heb ik op voet van intieme vijandschap geleefd, maar ik weet nu niet meer waarom we toen kwaad op

elkander zijn geworden.) Peuter ik het zielkundige complex wat fijner uit elkander, dan geloof ik, dat ze eigenlijk allemaal gebukt gingen onder een teveel aan verbeeldingskracht en een tekort aan inzicht in de menselijke boosheid. Ze ploeterden hard voor hun gezin. Ik zou warempel niet onder ede durven verklaren, dat ze in hun dagelijkse handel en wandel nooit een gemeenheidje uithaalden. Misschien waren ze zelfs wel trots op de handigheid, waarmee ze in kleine handelszaakjes en dergelijke, een lotgenoot een beentje hadden gelicht. Maar ook in hún borst woonden, ach, twee zielen. Een mens is nooit slecht voor zijn plezier. Ze werden voortgedreven door een diepe hunkering naar een wereldje, waarin geen zorgen zouden bestaan. Waar ze tevreden met hun gezinnetje een kleine portie rust en aards geluk zouden kunnen genieten, zonder dat ze behoefden te denken aan de zorgen van morgen. Als de werkweek ten einde was, zaten ze op de rustdag 's avonds aan de gedekte tafel. Dan aten ze een tikje lekkerder dan op gewone dagen. En als op de rustdag de zon scheen, gingen ze wandelen, feestelijk aangedaan in een pakje van C. & A., de meisjes in stijve schorten, de jongens in een matrozenpakje met een wit koordje over de linkerkant van de borst en een fluitje eraan. Tevreden waren ze dan . . . als kleine burgers, zegt de revolutionnaire bohémien. Wat zou er van de wereld terecht komen, als er geen kleine burgers bestonden? Zij droomden zich een wereld, waarin de werkdag de sfeer van de rustdag zou verwerven. Als men het met een nieuwerwetse term wil aanduiden, zou men moeten zeggen: ze verbeelden zich, dat zij *zekerheid van bestaan* konden veroveren, voor hen zelf, voor hun kinderen en voor de kinderen van andere mensen. Hun inzicht in de boosheid van den mens deed hen geloven, dat niemand met een hart in zijn lichaam dat verlangen zou willen dwarsbomen. Hun socialisme was, vonden ze, immers zo eenvoudig te begrijpen. Als zij, met hún beperkte ontwikkeling, haarfijn snaptten wat de gevierde spreker op de vergadering hun voor de zoveelste maal uitlegde of wat in de dubbeltjes-brochure omstandig was verklaard — welnu, waarom kon dan een gestudeerd man uit de bourgeoisie zich *niet* tot dat begrip opwerken? Dat kón niet alleen onverstand zijn. Daar moest wat anders achter zitten! Die bourgeois *wilde* de redelijkheid van hun verlangen naar een wereld met een beetje geluk voor iedereen, eenvoudig weg niet zien. Hij was een egoïst, een brandkast met een menselijk uiterlijk, een slecht mens, laten

we het ronduit zeggen: hij was eigenlijk een *schurk*! Goed beschouwd gaf men dus nog blijk van milde verdraagzaamheid, wanneer men zei, dat zulk een bourgeois de billijkheid van het socialisme niet *kón* begrijpen, omdat klassebelangen zijn geest beneveld. Voor het overige kon men de wereld gelaten beschouwen. Met het socialisme kwam het toch wel terecht, want het kapitalisme was nu eenmaal gedoemd zijn eigen dood-graver te zijn.

Eenvoudige mensen waren het, in die partij-afdeling. Maar gewoon lid of vooraanstaand individu, hun lidmaatschap verhief hen in eigen oog boven de mensen uit hun kring. Het partij-insigne was niet alleen een uiting van „supportisme” zoals ik een zeer geleerd man eens heb horen orakelen. Het speldje was per saldo familie van de zijden liberty-das, van de achterover gekamde haren (die dracht was toen nog weinig conventioneel), van het fluwelen buis, de vergiet-schoenen, van de terra-cotta en groene hobbezakken en de platelen broches der vrouwen. Het betekende: wij zijn anders dan de anderen!

Dat alles bemerkte men pas goed, wanneer een van die eenvoudige mensen gestorven was en begraven moest worden. Zo'n partijgenoot had, voor hij ter ziele ging, in de kring zijner familieleden eigenlijk maar weinig betekend. Hij was een huisvader geweest, die in de vroege ochtend brood bezorgde en in de late avond een krantenwijk liep. Een van die ongetelde nobodies, wier levens en zorgen het voetstuk vormen, waarop de helden der geschiedenis pronken. Nu was hij gestorven en zie: er kwamen wel honderd mensen — wildvreemden! — naar het sterfhuis. Ze droegen een vaandel, met zwarte crêpe omfloerst. Als de kist werd uitgedragen, neeg dat vaandel ten afscheid en de mannen namen de hoeden af. Ze volgden de lijk-kist, dwars door de drukke straten van de stad. Op de begraafplaats zongen ze: „Aan de strijders” — als een gebed. 's Avonds stond er een stukje in de krant. Ik heb eens een afgesloofd weduw-vrouwtje tegen den afdelingsvoorzitter horen zeggen: „Weet u, meneer, mijn man krijg ik er niet door terug, maar het is toch een hele troost voor me, dat ik weet, dat-ie een vooraanstaande is geweest en niet zo'n vent van dertien in een dozijn.”

DE VOORAANSTAANDEN

In één opzicht echter onderscheidde de „vooraanstaanden” in die oude partij-afdeling zich zeer wezenlijk van de rest der leden: elk hunner teerde een jaar lang op de wens als afgevaardigde het partij-congres te kunnen bijwonen. Maar aangezien het getal der gedelegeerden, dat op kosten van de altijd berooide kas van het partijbestuur naar Haarlem, Utrecht, Arnhem of helemaal naar Groningen mocht reizen, tot twee, hoogstens drie beperkt moest blijven, ontbrandde elk jaar opnieuw een edele wedijver. Wie zou gaan? Kende men een beetje de knepen van de kunst, dan viel het niet moeilijk de uitslag te raden. Het was een soort aftelspelletje: iene-miene-mukke, tien pond krukke. Men begon met den voorzitter: die ging in elk geval. Stond het reglement de afdeling drie afgevaardigden toe, dan werd ook de secretaris zonder tegencandidaat aangewezen; dat sprak vanzelf. Tot zover was het een zaak van traditie, van partij-adat, van, als men wil, elementaire beleefdheid. Maar daarna sprong de kat in de gordijnen. De derde plaats werd het onderwerp van veel manoeuvres; mocht de afdeling slechts twee man zenden, dan ontbrandde de strijd om de tweede. Geheel ongewis was de bezetting van wat men de „vrije plaats” placht te noemen, echter ook weer niet. (Soms kan men in de politiek voorspellingen doen.) Zij viel in de eerste plaats de oppositie ten deel. Over de billijkheid van deze toewijzing waren „links” en „rechts” het roerend met elkander eens. Afwijkende meningen moeten gehoord worden; dat was vers één van de partij-democratie. Wie dus stevig van zijn critische gezindheid blijk gaf, kon op veel stemmen rekenen. Zo’n opposant kon een jaar lang met elke motie, die hij indiende, slib gevangen hebben; hij kon het slag op slag tegen een meerderheid hebben afgelegd, maar, tenzij hij opvallend zot was, diezelfde meerderheid wees hem na twaalf maanden aan om met de „afgevaardigden van het bestuur” congreswaarts te tijgen. Van dat respect voor andermans mening is natuurlijk ook wel eens misbruik gemaakt, al kan ik het wettig en overtuigend bewijs van het vergrijp thans niet leveren. Ik heb smakkers gekend.... het hele jaar door hadden ze braaf gezwezen; de voorzitter had geen kind aan hen. Maar op de huishoudelijke vergadering, die aan het congres voorafging, vroegen ze bij elke

alinea van de Beschrijvingsbrief het woord. Die Beschrijvingsbrief was door traditie een uitvoerig geval. De eerste systematisch ingerichte partij-encyclopaedie in jaarlijkse afleveringen. Wie het schriftuur zonder neiging tot critiek begon te lezen, voelde aan het slot legio vragen op de lippen branden, vragen over onderwerpen, die men reeds geheel vergeten had. Maar wie om stof voor critiek *verlegen* zat, had er een „mer à boire” aan. De smakkers hadden in de eerste plaats aanmerking op de financiële verslagen, ook al hadden de accountant en de contrôlecommissie „boeken en bescheiden” in orde bevonden. Van toezicht op de duiten kwamen eenvoudige partijgenoten altijd diep onder de indruk; Nederlanders zijn nu eenmaal secure baasjes. Vervolgens plozen ze het verslag van de Kamerfractie uit elkander. Ze werkten met lijstjes, waaruit zonneklaar bleek hoe groot het absentisme bij belangrijke stemmingen in het parlement was geweest. Dan riep iemand in de zaal: „Foei.” Daarna lieten ze niet onduidelijk blijken, dat ze het Verslag van de Commissie van Geschillen uit het hoofd konden opzeggen en dat ze deszelfs geheimen hadden ontraadseld. (Die befaamde Commissie, bij welke iedereen in beroep kon gaan, wien Ankersmit een ongevraagd artikel voor „Het Volk” vergezeld van een kattebelletje in spijkerschrift, had teruggestuurd.... de Commissie, die in haar verslag de appellanten met hun initialen placht aan te duiden, vanwege de discretie vermoedelijk, maar wat nood, iedereen wist toch wel wie achter S. C. R., R. K., P. J. S., E. F., S. d. W., G. v. V. of J. v. W. schuil gingen.)

Daarna kwam de vetste kluif: het verslag van het Partijbestuur. Het vormde de rechtvaardiging voor de algemene beschouwingen, waarmee gewoonlijk de rest van de tijd werd gevuld. Alles bij elkander behoefde men dus heus niet zo inventief te zijn om een goede kans te maken tot afgevaardigde te worden gekozen. Maar zo bår gemakkelijk behaalde men het succes nu ook weer niet. Want als in de vervolgvergadering eindelijk, eindelijk!, de congresvoorstellen mitsgaders de ingekomen amendementen en niet te vergeten de nagekomen voorstellen aan het oordeel der afdelingsvergadering werden onderworpen, dan pas kwamen de ernstige mededingers in het vuur. Nu telde goedkope critiek niet meer mee. De „vooraanstaanden” in de partij-afdeling deden zich gelden. En daarvan gingen er geen dertien in een dozijn. Ze hadden een heel jaar lang trouw de verslagen van de Tweede en de Eerste Kamer gelezen; de

volgorde is niet toevallig. De gewone leden genoten alleen maar van de interrupties, die in deze verslagen beurtelings gewaardeerd werden met: vreugde, grote vreugde, hilariteit, grote hilariteit, gelach, protesten, rumoer en bijval. (Die interrupties schijnen tegenwoordig niet meer in de mode te zijn; en ik mis ze nochtans zo zeer.) Die „vooraanstaanden” hadden verder elke Donderdagavond trouw het „Populair Wetenschappelijk Bijvoegsel” van „Het Volk” bestudeerd.... de bladzijde in de krant, die soms wetenschappelijk en bij het Partijbestuur niet altijd populair was. Men behoefde ook nooit te raden wie van de sprekers abonnees op „De Socialistische Gids” waren, want deze sjouwden altijd exemplaren mee om er, „woordelijk, meneer de voorzitter”, uit te citeren. Maakte *dat* indruk! Twee, hoogstens drie, hadden bovendien een abonnement op het „Kort Verslag der Handelingen van de Staten Generaal”, dat ook al ter ziele is. In de vergadering noemden ze het steevast „het analytisch verslag”; dat klonk deftiger, ofschoon die betiteling mij altijd deed denken aan de spreekkamer van onzen huisdokter, waarom weet ik niet. Tegen zoveel studie en deskundigheid hadden de goedkope kritikasters geen schimmetje kans meer. Ze zwegen ootmoedig. De „vooraanstaanden” streden om de ereplaats op de Olympus; de anderen waren kamprechtters. Ik geloof niet, dat aan de gehele procedure een zekere omslachtigheid kon worden ontzegd. Maar al die soesah werd opeens overbodig, wanneer een der leden maanden te voren kans had gezien de afdelingsvergadering te winnen voor een voorstel, een motie, een resolutie zowaar, die nu, voorzien van de naam der afdeling, in de congresagenda was opgenomen. Geen rechtgeaard lid der afdeling, dat niet gevoelde, hoe ook op hem een deel van deze glans afstraalde. De vanzelfsprekende benoeming van den voorzitter tot congresafgevaardigde verloor opeens een groot deel van haar vanzelfsprekendheid. De verwekker van dat voorstel *moest* naar het congres. En hij ging, actetas onder de arm, rimpels in het voorhoofd en stapels papiertjes met aantekeningen en citaten in alle zakken van zijn colbertje....

HET CONGRES

Jaren geleden wijdde Albert Hahn Sr. een plaat in de oude Notenkraker aan het Partijcongres. Men zag op de achtergrond een groot vuur branden. Als stralen uit een gestyleerde zon, liepen over de tekening allemaal paden van dat vuur op den lezer toe. Op die paden liepen poppetjes met brandende flambouwen. Het onderschrift luidde: „En nu met ontstoken fakkels het land in.” Albert Hahn heeft vele tekeningen gewijd aan vele congressen van de partij. Platen met kloeke paarden; met forse arbeiders in kielen en losse kragen; platen met vrouwen, met ploegers, met zaaiers, met oogsters. Maar geen van die tekeningen heeft zoveel indruk op me gemaakt als die ene met dat vuur en die fakkels. Zij gaf precies weer wat een partijcongres van de S.D.A.P. altijd geweest is: een plaats waar de afgevaardigden elk jaar de batterijen van hun geestdrift en werklust oplaadden om er dan weer twaalf maanden lang energie uit te kunnen putten. Dat wil niet zeggen, dat de betekenis van een congres als partij-parlement tekort werd gedaan. Mening stond er tegenover mening. Oratorische steekspelen boeiden afgevaardigden en de bezoekers op de gewoonlijk stampvolle galerijen. Als er na dikwijls scherpe debatten eindelijk een resolutie was aangenomen, konden partijgenoten en wederpartijders weten waar ze aan toe waren. De S.D.A.P. wist wat zij wilde en iedereen in het land kon dat voortaan weten. Maar welke kwestie ook aan de orde was en hoeveel moeite het binnenskamers ook mocht hebben gekost om ten slotte tot een standpunt te komen, dat door het hele congres of althans door bijna het gehele congres kon worden aanvaard. . . . als aan het slot de „Internationale” werd gezongen, moest ik altijd weer denken aan die oude Notenkraker-plaat: En nu met ontstoken fakkels het land in.

Dan gingen de afgevaardigden het land in. Niet alleen met ontstoken fakkels, maar ook met bundels aantekeningen. Die hadden ze tijdens de zittingen energiek bij elkander gepend. Want in de afdeling wachtte hun nu een nieuwe karwei: ze moesten aan de leden het verslag van het congres uitbrengen. Dat deden ze plichtsgetrouw. Ze zwoegden thuis op hun notities, maakten nieuwe aantekeningen voor een résumé en prepa-

reerden het verslag, dat ze in een speechje van een half uur staande ter vergadering uitspraken. Cynici mogen nu voor mijn part schamper opmerken, dat dit verslag der congresafgevaardigden toch eigenlijk verspilling van tijd en verknoeiing van energie betekende. Immers een verslag van dit congres had min of meer uitvoerig in „Het Volk” gestaan. Iedereen had het kunnen nalezen. Waarom dan zo’n verslag nog eens herkauwen? Maar de traditie van dat gesproken congresverslag had meer diepgang dan die buitenstaander kon vermoeden. Geen afgevaardigde voelde zich recht op zijn gemak, wanneer hij dengenen, die hem de eer en het vertrouwen der verkiezing hadden waardig gekeurd, niet haarfijn uit de knoop kon doen hoe hij zich van zijn opdracht had gekweten. Natuurlijk maakte hij meteen van de gelegenheid gebruik om uitvoeriger en dikwijls kleurrijker dan enig afdelingslid in het beste „Volk”-verslag had kunnen lezen, den leden te vertellen wat er met de voorstellen en wensen van de afdeling was geschied. Waarom hij, vrij man, in het congres toch maar anders had gestemd dan de afdeling misschien mocht hebben verwacht. Waarom hij een voorstel, dat in de afdeling een meerderheid tot steun had verworven, in het congres ontrouw was geworden. Waarom hij, door zijn stem, openlijk had erkend dat het Partijbestuur hém had overtuigd, en niet, zoals de vergadering had gehoopt, hij het *Partijbestuur*! En ten laatste zou de afgevaardigde geen mens met een hart, een vurig kloppend socialistisch hart, zijn geweest, wanneer hij niet in zijn verslag meteen had gewaagd van de gevoelens, die in de tekening van Albert Hahn zo treffend waren weergegeven. Ik heb eens meegemaakt, dat een afgevaardigde, die in zijn partij-afdeling verslag van het congres uitbracht, aan het slot wilde vertellen hoe een rede van Albarda hem tot tranen toe had bewogen. Hij zei, nadat hij de aantekeningen, die het zakelijke deel van zijn verslag omvatten nauwgezet had afgewerkt: „En nu, partijgenoten, kom ik tot mijn peroratie. . . .” Toen wachtte hij even, werd zenuwachtig, en zei: „Ach verdorie, ik kan het toch niet zo mooi als Albarda, want toen die zijn speech eindigde, liep het me koud over mijn rug en ik had een gevoel of ze me aan al mijn haren trokken.” Toen ging hij zitten: verslag en peroratie waren ten einde. Maar niemand lachte. Ze kenden immers allemaal dat gevoel. Hij had in al zijn onbeholpenheid de fakkel der geestdrift ontstoken.

Voor het overige was de tekening van Hahn Sr. natuurlijk wel pathetisch. Wie de twee, drie dagen dat het congres duurde de zittingen bijwoonde, bemerkte van dat vuur en die fakkels gemeenlijk nu en dan slechts iets; hij zag het congres pas goed, weken later, wanneer alle kleine en grote bijeenkomsten waren vervaagd en alleen de essentie in zijn herinnering was overgebleven. Het congres was, van vlakbij gezien, een zeer zakelijke bedoening. In de hal zat het personeel van het secretariaat en regelde de betaling der onkosten; daar begon het mee. De visite ging niet dadelijk door naar de publieke tribune, maar ze drentelde een beetje tussen de afgevaardigden heen en weer. Iedereen schudde iedereen de hand. Afdelingssecretarissen stonden met opschrijfboekjes gereed om een gevierden spreker aan te schieten en meteen een datum af te spreken; een minuut persoonlijk contact is meer waard dan honderd papieren brieven, vooral wanneer het er op aankomt een spreker te strikken. Het geheel had de sfeer van een drukke jaarbeurs. Pas veel later zocht men, langzaam en overal even staan blijvend voor nog even een handdruk of een praatje, zijn plaats op, die met de naam van de provincie op een groot stuk karton reeds van verre zichtbaar was. Het Partijbestuur zat plechtig achter de tafel. Vliegen, de voorzitter, die alleen maar recht voor zich uit keek, wanneer hij het congres toesprak en verder op het groene tafelkleed tussen zijn handen voor zich zat te staren, alsof hij ingeslapen was, maar geen woord ontging hem. Daar zat de onverschrokken professor W. A. Bongers, de kwikzilveren Mendels („Maupie”), de bewegelijke Kleerekoper („A.B.K.”), de levendige maar toch altijd een tikje zwaarmoedige Boekman („Boek”) en Jan Willem Matthijssen, van wien de een zegt, dat hij zo geslepen is als een vos en de ander, zo geslepen als een diamant. (Ik houd het op allebei.) Ankersmit, die altijd schreef en Jan Duys, die nooit kon zwijgen. (Het moet me van het hart, dat ik, ook in de diepste vernedering, die hij zichzelf gedurende de latere jaren berokkende, nooit recht kwaad op Duys heb kunnen zijn, omdat ik hem gezien had in het uur van het zwaarste persoonlijke leed, toen zijn geest begon te dwalen.) Daar zat in latere jaren Henri Polak, wijs als hadde hij reeds vele mensenlevens op aarde verkeerd. En de kleine S. R. de Miranda („Monne”) keek er met zijn felle oogjes de zaal in. Hij is met zovele bekende en onbekende partijgenoten gegaan door de broze wand, die het leven scheidt van de dood. . . . Later zat er Jan Oudegeest en weer later

Koos Vorrink, die tot zijn honderdste jaar tot „de jongeren” zal worden gerekend. (Maar met die indeling van „ouderen” en „jongeren” heeft het in de partij nooit willen kloppen. Want men spreekt van „den ouden Gerhard” en dan bedoelt men toch eigenlijk den jongen, aangezien hij de zoon is van den werkelijk ouden. En men spreekt van „den ouden Vliegen”, ofschoon die op het laatste congres, dat de S.D.A.P. ooit zou houden, een speech hield met zoveel kracht en vuur, dat menige jongeling er afgunstig op werd.)

Als dan de voorzitter zijn openingsrede van het blad af had uitgesproken, kwamen de Wibauts binnen: het congres was begonnen. De Congrescommissie kwam eerst vertellen, welke congresvoorstellen in de voorbespreking een geruisloze dood waren gestorven of naar het Partijbestuur, de Kamerfractie en de Partijraad waren verwezen, wat op hetzelfde neerkwam. „De kindermoord is weer in volle gang”, zei Jan de Roode bij zulk een gelegenheid eens en het werd een gevleugeld woord. Middelerwijl zaten de doorgewinterde congres-gangers in de zaal en op de publieke tribune te gissen wie van de afgevaardigden nummer één op het sprekerslijstje zou zijn.

Terwijl de ene spreker na de andere het schavotje op het podium beklom, kreeg het congres hoe langer hoe meer het uiterlijk van een parlement, waar niet alle leden naar alle sprekers met evenveel aandacht behoeven te luisteren. Voor sprekers, die werkelijk iets bijzonders te zeggen hadden, of voor redenaars, wier oratorische kwaliteiten genoegzaam bekend waren, had het congres echter een fijne neus. Aan het aantal onderling babbelende congresgangers, die de corridors voor het voeren van particuliere gesprekken gebruikten, kon men altijd feilloos afmeten of de woorden, die van het podium weerklonken, inderdaad de moeite van beluisteren loonden. Zoo zwoegde het congres dan vele uren door een lange, lange rij van sprekers heen, die allemaal „over en naar aanleiding van het verslag van het Partijbestuur” het hunne hadden te berde te brengen. De partijsecretaris Kees Woudenberg zat achter de tafel en luisterde onbewogen naar de woordenstroom. Af en toe ontsnapte een ondefinieerbaar gebrom aan zijn keel, maar nog nooit heeft iemand te weten kunnen komen of dit geluid een uiting was van instemming, afkeuring, hoon of gramschap. Had de laatste spreker „Ik dank U, meneer de voorzitter”, gezegd, dan pakte Kees een bundeltje paperassen van de tafel, hees zich in het spreek-

gestoelte en begon voor de beantwoording der geuite critiek meteen zoveel geluidsvolume te ontwikkelen, dat iedereen vol spanning zat te wachten op het ogenblik, waarop zijn stembanden het zouden begeven. Zo luid spreken, hield een mens hoogstens vijf minuten uit. Maar Kees maakte er met gemak vijf kwartier van. Onverstoorbaar werkte hij aantekening na aantekening af. Nooit heeft de somberste nurks zich durven beklagen, dat Kees Woudenberg één enkele opmerking in zijn repliek had veronachtzaamd. Onderscheid maakte hij niet. Hij behandelde iedereen met de vriendelijkheid van een tank. Wanneer hij vond, dat enig onderwerp *con sordino* moest worden behandeld, liet hij zijn stem zakken tot orkaansterkte; maar dat kwam hoogst zelden voor.

Al zaten middelerwijl de bezoekers op de publieke tribune ongeduldig naar de klok te kijken en al raadpleegden ze voor de zoveelste maal het papiertje, dat met een afschuwelijk germanisme „dag-orde” was geheten, ze moesten nog even lijdzaam blijven. De hoofdschotels van het congres zouden pas later worden opgediend: het actuele politieke debat en tegen het einde, de grote inleiding van Albarda. Dit was nog maar de hors-d'oeuvre; soms een tikje gepeperd. Eerst moest nog de redactie en de directie van „Het Volk” spitsroeden lopen. O, die debatten over de krant! Ik heb me eens verstout in een particulier gesprek tegen een afgevaardigde te zeggen, dat hij, goed beschouwd, het recht miste over de krant te oordelen; tenslotte was *ik* journalist en hij niet. Ieder in zijn vak, nietwaar? Waarop deze vriend slagvaardig riposteerde: „Hoor's Sluysen, da's flauwe kul. Ik kan ook geen eieren leggen, *maar daarom weet ik wel of een ei stinkt.*” Daar stond ik. De krant had zijn lezers een jaar lang geleerd niet te berusten en van begeerte naar beter vervuld te zijn; bij de critiek bleek, dat in elk geval deze lessen aan de afgevaardigden goed besteed waren geweest. Geen journalistieke autoriteit ontsnapte aan hun speurend oog. Men had wat te bedillen op de nauwgezetheid der correctoren, de ijver der bezorgers, het lettertype van de loterijlijst, de avonturen van inspecteur Wade („Waadde”) en het zakelijk beleid der directie. Esperantisten betuigden in het Nederlands hun aanhankelijkheid aan een wereldhulptaal. Geheelonthouders verzuimden niet te bepleiten, dat de advertentie-afdeling zich in elk geval geheel moest onthouden van alcoholische annonces. En er was altijd wel iemand, die het stok-oude mopje uit de sloot haalde, dat de rubriek

„Geestelijk leven” beter kon heten „Het leven der geestelijken.” Het was zeer leerzaam. Wie dat allemaal aanhoorde en niet beter wist, moest wel tot de conclusie komen, dat Abram Lincoln indertijd de slavernij had afgeschaft voor iedereen, behalve voor de directie en de redactie der N.V. Arbeiderspers. Maar in werkelijkheid liep het nogal los. Als Ankersmit met zijn gevoileerde stem het congres had verteld hoe de vork precies aan de steel zat, applaudisseerden de eens zo alwetende afgevaardigden minzaam en zij betuigden, een dag later, luide hun bijval, wanneer, altijd met algemene stemmen, besloten werd het maar weer eens een jaartje met die krukken aan te zien en in elk geval hun onmiddellijk ontslag tot zolang op te schorten. We waren weer ingehuurd. . . . Het geheim was, dat de critiek niet tam, doch wel in hoge mate verdraagzaam was. Dat is wel duidelijk gebleken toen de nobele figuur Stuuf Wiardi Beckman, voor de eerste maal als hoofdredacteur zijn beleid tegenover het congres verdedigend, snaaks opmerkte, dat hij liefst geen spruitjes bij het avondeten nuttigde, maar dat hij toch eens in de zoveel weken aan dat gerecht moest geloven, omdat de rest van het gezin er dól op was. Die vergelijking is daarna eindeloos herhaald, in vergaderingen, in brieven aan de hoofdredactie, in particuliere gesprekken. Ook de lezers van de krant moesten op hun tijd met journalistieke spruitjes genoeg nemen. Dat begreep men. De Partij had nooit geleerd van zijn hart een moordkuil te maken. Ieder vogeltje zong zoals het gebekt was en voor de rest, even goede vrienden hoor, en sans rancune!

Als de voorzitter eenmaal de debatten over het beleid van het Partijbestuur, het werk der Kamerfractie, de krant en nog vele andere nuttige maar niet altijd even noodzakelijke instituten tot een voor iedereen bevredigend slot had gebracht, ontwaakten de bezoekers op de publieke tribune uit hun halve dommel. Nu zou dan eindelijk gaan gebeuren wat hen gedurende twee Paasdagen van huis naar een rokerige congreszaal had gelokt. Niemand bleef op de corridors rondhangen. Alle tafeltjes en stoeltjes in de zaal waren bezet; de eerste met documenten, de laatste met afgevaardigden. De gasten kwamen binnen. Die interesseerden zich veelal slechts voor de grote kluif; en de rest van de tijd draaiden ze stukjes. De gladiatoren hielden hun intocht. Het debat over de grote politieke kwestie begon. De brandende, de actuele, de sensationele kwestie. De kwestie, die zoals iedereen wist, de partij dreigde te verscheuren. De

kwestie, die (dat wist ook iedereen) wel zou worden bijgelegd.

Wie de kampioenen waren wist iedereen reeds lang van te voren; bij een voetbalwedstrijd kent het publiek immers ook de opstelling der spelers. Dat is de helft van de aardigheid. Centrum van het debat was altijd een resolutie van het Partijbestuur, lang als een lintworm. Maar er waren ook altijd amendementen, die een geleding van de worm wilden vervangen door een deeltje van andere makelij; of om de kop er af te hakken en de staart op de plaats van de kop te zetten en vice versa. Het was een boeiend schouwspel. „Politiek” aldus heeft een psychiater mij eens uitgelegd met veel geleerder woorden dan ik onthouden kan, „politiek is per saldo niets anders dan de oer-oude strijd van den primitieven holbewoner tegen zijn mede-oermens; in de politiek is die oude strijd slechts gesublimeerd.” Het kan wel zijn, dat deze psychiater gelijk had, maar ik vermoed, dat die strijd tussen de twee holbewoners minder tijdrovend was. Als de een de hersenpan van zijn tegenstander tot pulp had geknuppeld, was die actuele kwestie alweer opgelost. Hun afstammelingen echter zetten een bril op, schrijven resoluties, houden redevoeringen en als ze elkander wijs maken, dat de zaak nu eindelijk beklonken is, blijkt gewoonlijk na een jaar of nog eerder dat er hoege-naamd niets veranderd is of wel, dat men zich kwaad heeft gemaakt om niets. Niet dat de debatten in de verschillende partijcongressen, die ik nu en dan met belangstelling aanhoorde, mij deden opteren voor de knuppel van Daah. Maar ik heb altijd met groeiend wantrouwen die tegenstelling tussen rechts en links beschouwd. Als het vrede is kan ik nu eenmaal niet in fronten denken; ik ben immers met een anti-Duits complex op de wereld gekomen. Jaren geleden heb ik eens in „Punch” een mopje gelezen, dat mij steeds weer te binnen schoot, wanneer links en rechts in de partij elkander in de haren vlogen:

Ik verdeel
de wereld
in twee klassen:
zij, die onophoudelijk
de wereld
in twee klassen
verdelen

en zij, die dat niet doen.
Ik kies
de laatsten.

De lintworm-achtige resolutie van het Partijbestuur werd altijd aangenomen; zo is de wereld nu eenmaal ingericht. Het kostte het merendeel der afgevaardigden trouwens meestal weinig moeite er hun steun aan te geven. Het werd hun gemakkelijk gemaakt. De ene helft der congresafgevaardigden beschouwde *hun* kampioenen namelijk als creaturen, die slechts enkele graden onder het peil van engelen kon worden getaxeerd; de andere helft echter vond, dat diezelfde gladiatoren slechts een weinig boven het peil van apen waren uitgestegen. Als men nu over voldoende logische zin beschikte om deze beide schijnbaar diametraal tegenover elkander staande taxaties te ontleden, begon het een sport op zich zelf te worden een resolutie te ontwerpen, waarin „beide standpunten elkander konden naderen”, zoals dat heette. In werkelijkheid deed zo'n resolutie gemeenlijk niet veel anders dan constateren, dat die nadering niet meer nodig was. Daarvandaan de benaming: eenheidsresolutie! Het recept, of zo men wil de formule, voor zulk een eenheidsresolutie was eigenlijk zeer eenvoudig. De kern van het geheel, waar men het nooit over eens zou worden, werd in twee delen gesplitst; de ene helft werd opgelost, de andere helft uitgesteld. Dan kwamen de Panopticum-passages; wie ze las, kwam er altijd oude bekenden in tegen. In een aantal van die Panopticum-passages vond links zijn eigen argumenten terug; in een aantal andere rechts. Wanneer het Partijbestuur eens een keertje goedgunstig een amendement of voorstel van het congres overnam en daardoor hetzij aan de lintworm een geleding toevoegde, dan wel een deel wegkapte, geschiedde dit op grond van de verstandige overweging, dat iedere congresganger recht had op evenveel kennissen in het Panopticum. Het klopte altijd, want $a + b$ is volstrekt gelijk aan $b + a$ Albarda kan het bewijzen, hij is wiskundige.

Albarda is echter niet slechts een wiskunstenaar, hij is ook een kunstenaar, „zonder wis”. Hem viel in de latere jaren meestentijds de taak ten deel de felle debatten te beëindigen met wat in de filmwereld *a happy ending* genoemd wordt. Terwijl de gelieven een jaar lang uitvoerig en zeer principieel met elkander hadden gekibbeld, had hij met veel geduld

de rol van verzoeningsrechter vervuld; voor al die soesah placht hij zich op het congres schadeloos te stellen door een toespraak, waarvan de voorbereiding en de uitvoering hem zelf minstens evenveel, zo niet nog meer genoeg bereidde dan dengenen, die haar moesten aanhoren. Zo'n speech placht rustig, bijna tam te beginnen. Weloverwogen stijlbeelden deden de hoorders instemmend knikken; precies hetzelfde hadden zij gedacht, alleen nooit zo mooi! Geleidelijk aan, kwam dan de spreker tot de meningen, die in de discussie tegenover elkander stonden. Hij liet geen twijfel open omtrent de zijde, die *zijn* sympathie had, maar hij zette de mening van de andere zijde uiteen, zo uitvoerig, met zo een rijkdom van beelden en een overvloed van lage orgeltonen in zijn stem, dat iedereen geboeid luisterde. Was hij eenmaal zover gekomen, dan ging hij dat standpunt van de tegenpartij even uitvoerig ontleden, op de snijtafel uit elkander peuteren, enkele malligheden in het ootje nemen. . . . maar altijd volgde op zulk een analyse weer de vergoelijking. Per saldo waren die partijgenoten, al deelde hij hun inzichten niet, geen schavuiten; ze dwaalden slechts en vervolgens zette hij de oorzaken van hun afwijkingen zo uitvoerig uiteen, dat het bijna een eer was om verdoold te wezen en later zeker in het geheel geen schande om ronduit te erkennen door Albarda overtuigd te zijn. Dat was de happy ending. De gelieven kregen elkander. Het was precies als in de film, alleen belangrijker, en op de perstribune zeiden de collega's, dat „die Albarda” de hele S.D.A.P. als een zijden koordje om zijn wijsvinger wikkelde. Maar Albarda, de virtuoos met het woord en de stem, kwam pas tot volle ontplooiing, wanneer hij de grote politieke inleiding aan het eind van het congres uitsprak. In die uren zijn gevleugelde woorden geboren. Niet belust, doch wel bereid. Dappere ongehoorzaamheid. Liever dood dan slaaf. Hij kon zo nadrukkelijk fluisteren dat men elke syllabe tot in de uiterste hoeken van de grootste zaal kon verstaan. Hij kon zijn stem een borsttoon van verontwaardiging verlenen, zodat iedereen verwachtte dat hij er op zou laten volgen: „En nu naar de barricaden, aux armes vos citoyens”, maar iedereen zou zich doodgeschrokken hebben, *als* hij dat had gezegd.

De grote speech van Albarda en de peroratie waren het hoogtepunt van het congres en het slot tevens. De sluitingswoorden van den voorzitter hadden gemeenlijk weinig om de hakken. Maar in de „Internationale”,

die na Albarda's laatste woord weerklonk, legde het congres alles wat het aan bezieling en geloof en werklust en moed en toewijding van hem had ontvangen. Na zulk een speech heeft een vriend van me aan de uitgang van de zaal staande, een partijgenoot eens tot zijn vrouw horen zeggen:

„Wat een vúúr, die speech van Albarda.”

„Ja, wat een vuur. . . . en wat blijft die Albarda toch altijd een héér!”
Ze gingen met ontstoken fakkels het land in.

DE KENTERING DER TIJDEN

Het moet omstreeks 1924 geweest zijn, dat ik (met de huissleutel op zak) deelnam aan een nachtelijke plak-expeditie. Zo een karwei kon alleen bij nacht en ontij worden uitgevoerd, want de politie verbood het aanplakken op muren en schuttingen. Het was niet mijn eerste plakonderneming en ook niet mijn laatste. Ik heb vele muren bekladderd en emmers witte verf vermorst op straten, plaveisels en bruggen. Maar die ene plaktocht herinner ik me met bijzonder genoeg, omdat we toen meer schik hebben gehad dan gedurende enige andere nachtelijke onderneming van die aard. Het was een verkiezing voor de gemeenteraad. In mijn oude partij-afdeling was de liberale kandidaat de grote vijand van het internationale proletariaat; hij dreef een winkel in herendassen. Op hem en zijn aanhang hadden wij het in het bijzonder voorzien. We sjouwden al zijn vergaderingen af. We debatteerden, we applaudisseerden als een der onzen hem zijn vet gaf. We floten, wanneer hij in zijn repliek wat al te potig van zich afsloeg. Maar als we — gewoonlijk op een Zaterdagavond, omdat je op Zondagmorgen kon uitslapen — met plakemmer, lange bezem en een rol affiches er op uit togen, dan behoefden wij de tegenstanders niet te duchten. Vrijwillige plakploegen, dáár hadden de liberalen nooit van gehoord. Ze huurden een reclamebureau voor veel geld; dat huurde weer schuttingen en mannetjes, die op klaarlichte dag in witte jassen biljetten op de muren plakten. De liberalen vormden de partij van de orde, wij die van de vrijheid! 's Nachts hadden wij het hele district voor ons alleen. Het politietoezicht in die dagen was nog niet zo scherp; de dienders werden toen niet gewaardeerd naar het aantal bekeuringen, dat ze binnenbrachten.

In onze afdeling woonde een steunpilaar van het liberalisme. Hij bezat een mooi groot huis aan een der lanen; tussen de grote ramen van dat huis bevond zich een royale geel-gepleisterde muurvlakte. Een ideale plakplaats, dat stuk muur. We reserveerden vijf mooie grote plakplaten voor dat ene huis en besloten met dat speciale karwei onze plaktocht te beëindigen. Om één uur vertrokken we van het verkiezingsbureau en drie uur lang dwaalden we door de verlaten straten. Het liep tegen vieren,

toen we eindelijk aan onze laatste biljetten toe waren. Daar lag het huis van den snodaard, die knapper meende te zijn dan Marx. De muur werd volgeklodderd met stijf sel, de platen werden op de lange bezem getild, tegen de kleverige substantie aangedrukt, uitgestreken. In een oogwenk was het karwei verricht. We waren prima vaklui!

Na gedane arbeid is het goed koffiedrinken. Als de verschillende plak-expedities, die de afdeling in zo'n nacht uitzond, haar werk beëindigd hadden, plachten de deelnemers een koffiehuis in de buurt op te zoeken, dat zich specialiseerde in warme dranken voor groente-kooplieden, die naar de markt gingen. Omdat er op Zondag geen markt was, vond men er van Zaterdag op Zondag gewoonlijk nog al wat opgeschoten jongelui; „uitgaand volk” noemde de exploitant deze wekelijkse klanten. In dat koffiehuis vertelden de plakkers elkaar hun wedervaren. Wij beroemden ons op het heldenfeit van die nacht, de vijf biljetten, die we een kwartier geleden op het huis van den liberaal hadden geplakt.

„Die zijn er al weer af”, rapporteerde een nachtbraker, die tien minuten na ons was binnengekomen. „Toen ik er langs ging was de muur nog nat, maar de biljetten waren foetsie!”

„Dat heeft een politie-agent gedaan”, was onze onmiddellijke diagnose. Er waren agenten, die de hebbelijkheid hadden vers geplakte biljetten met de botte kant van hun sabel van de muren te schrapen. Dat bespaarde hun een standje van hun superieuren en ons behoefden ze dan niet achterna te zitten.

Terwijl we de welverdiende warme koffie dronken, besloten we, voordat we ons ter ruste zouden begeven, de muur nogmaals vol te plakken. De andere ploegen hadden nog genoeg biljetten overgehouden.

We togen dus weer naar het huis. Plakten opnieuw de muur vol, bekeken het resultaat van ons volhardingsvermogen met welgevallen en gingen huiswaarts. Maar aan het eind van de lange laan gekomen, keek een van ons toevallig om, bleef stokstijf staan en zei:

„Verrek. . . . *het was geen smeris.*”

In de verte zagen we hoe iemand (niet in uniform, dat was duidelijk) met een eind hout de vijf biljetten van de muur peuterde. We hielden krijgsraad. Tien minuten zouden we wachten en dan langs een andere weg het huis weer naderen. We zouden doen alsof we ons verwijderden, maar in werkelijkheid zouden we ons in de buurt verdekt opstellen.

Wee den snodaard, die dan weer zou proberen de biljetten van de muur te peuteren. Dat plan werd uitgevoerd.

In een portiek vlakbij stonden we op een kluitje en loerden naar onze biljetten. Lang behoefden we niet te wachten. De deur van het huis, dat we nu al driemaal achter elkander hadden verlucht, ging open en de liberale bewoner, onze vijand, kwam naar buiten. Het was in het late voorjaar, prachtig weer. De man liep op blote voeten. Hij was geen man van losse zeden en hij droeg dus (het was in 1924) geen pyama maar een nachthemd. In deze kleedij begon hij vlijtig het werk onzer handen ongedaan te maken. Dat was te veel! Met een vervaarlijke kreet sprongen we op hem toe, maar als goede strategen namen we onze richting zo, dat we hem de terugtocht naar de huisdeur afsneden. Die deur trokken we eerst in het slot. Daarna voerden we een soort Indianen-dans rondom de man in het nachthemd uit. Vervolgens gingen we voldaan huiswaarts. Hoelang de man op blote voeten en in zijn nachthemd op straat heeft gestaan weet ik niet. Maar ik weet wel heel zeker, dat deze liberaal nooit van zijn leven op de S.D.A.P. heeft gestemd....

Eerlijk gezegd kon ons dat in die dagen ook geen steek schelen. Die beeldspraak van het bolwerk der onwetendheid, had betrekking op arbeiders. Als we eenmaal de arbeiders aan onze zijde hadden, waren we al een heel eind.

In de latere jaren heb ik braaf meegedaan met hen, die mopperden, omdat de Partij in haar verkiezingsacties zo akelig tam was geworden. Het nachtelijke plakken werd afgeschaft; het beschilderen van straten rondweg verboden. We huurden schuttingruimte en lieten die, precies als de liberalen, keurig volplakken. Maar als ik alles achteraf bezie, dan geloof ik, dat die tamheid nog wel diepere oorzaken had dan eerbied voor stedelijk schoon, hoe respectabel zulke gevoelens op zich zelf zijn. In die dagen van voorheen liep de schaal van onze geestdrift ongeveer gelijk op met de hoeveelheid ongerief, die wij onze tegenstanders wisten te bezorgen. Behalve grote plakbiljetten hadden we indertijd ook kleine plaatjes met gom aan de achterkant. Een beetje water was al voldoende om die spijkervast aan een deurpost, een raamkozijn, soms aan de vensters zelf te hechten. Maar naarmate in de Partij het besef ging groeien (*moest* groeien), dat we toch eigenlijk van huis uit een partij waren voor het gehele volk, gingen we ons afvragen wat het effect van dergelijke

propaganda moest zijn op kiezers, die nog verre van ons stonden. . . . De man, dien we in zijn nachthemd buiten zijn eigen huis hadden gesloten, lijkt me een symbool. . . . al zal hij de kwajongensstreek wel ernstiger hebben opgevat dan wij.

* * *

Er was de laatste jaren met die oude S.D.A.P. van ons iets vreemds aan de hand. Begon de fut er zo'n beetje uit te raken? Het kan aan mij hebben gelegen, maar ik heb dan de troost, dat ik niet de enige was, die door deze vraag werd gekweld. „Het wil niet meer, zoals vroeger”. Hoe dikwijls heb ik oude partijgenoten, die verzuchting horen slaken? Wanneer dat gevoel van twijfel het eerst bij mij is opgekomen, weet ik niet. Men kan zulke processen niet aan een datum binden. Het leven, ook van een politieke partij, voltrekt zich nu eenmaal niet in waterdichte compartimenten. Alles vloeit in elkander over. De fut zat er beslist nog in, toen Troelstra in 1918 den onwaarschijnlijken heer Zimmerman bang maakte en deze laatste — heel begrijpelijk voor het overige — de dringende behoefte gevoelde iedereen zonneklaar te bewijzen, dat hij niet voor een boeman bevreesd was geweest, maar voor een echte revolutie, die Pieter Jelles had willen ontketenen. (In mijn oude partij-afdeling kwam het bericht van de REVOLUTIE op Donderdagavond bij den voorzitter binnen. De secretaris kwam zelf de boodschap brengen. De huishoudelijke vergadering over het geval vond pas op de volgende Maandag plaats. „Voor zoiets kun je de mensen toch nog niet op Vrijdagavond laten vergaderen. . . . en op Zaterdag en Zondag helemaal niet”, zei de voorzitter verontschuldigend in zijn speechje — en daar bleef het bij.) Ja, er zat toen nog schot in de Partij. Het was omstreeks 1930, geloof ik, dat er naar mijn gevoel de klad begon in te komen. Over de oorzaken van de politieke malaise in ons land, waar de oude S.D.A.P. haar portie van kreeg, hebben anderen zeer verstandige dingen gezegd. Als ik een geleerderige verhandeling schreef, zou ik nu wetenschappelijkerds moeten gaan citeren; zoiets wekt altijd een indruk van degelijkheid. Maar dat is mijn opdracht niet. Ik moet, zo is me gezegd, schrijven over de S.D.A.P. en haar leden, „van de gevoelskant bekeken”.

Vergis ik me of is de landerigheid in de Partij begonnen, toen we uit het propagandistisch socialisme definitief in de periode van het constructieve

zijn beland? Er zit, dunkt me, een kern van waarheid in de woorden, die een oude partijgenoot, niet zo heel lang geleden, tegen me sprak: „Iedereen is tweemaal lid van de partij. . . . eenmaal met je hoofd en eenmaal met je hart. Goed, misschien hebben we vroeger te veel met ons hart gewerkt. Tegenwoordig werken we te veel met het hoofd.” Ik herinner me een woord van Willem Hubertus Vliegen, dat me uit de zoveelste hand is overgebracht. Toen er in het Partijbestuur, jaren geleden, braaf gesputterd werd, omdat een gevierde spreker in de vergaderingen, waar hij het woord voerde, de „luister” liet overheersen (dat woord is tegenwoordig in onbruik), moet de oude Wijze Kater van de Partij hebben geantwoord: „Als de mensen van ’s mans redevoeringen niet *wijzer* worden, och wat hindert dat, ze worden er *beter* van en dat is voor een partij als de onze ook wel wat waard.” De Partij was gaandeweg akelig verstandelijk geworden. We hadden den volkstribuun Pieter Jelles Troelstra, die zijn eigen gedichten maakte, vervangen door den ingenieur Albarda, die zijn redevoeringen eindigde met gedichten van anderen. De romantiek van de klassenstrijd stierf, de werkelijkheid eiste de S.D.A.P. op. Zoveel jaren hadden we gezongen, dat het sterkste bolwerk te overwinnen, was het bolwerk der onwetendheid — maar nu ontdekten we, dat er nog vele schansen achter dit lagen, en zij waren weinig minder formidabel. In de gemeentebesturen zaten onze wethouders in hun gewichtige kamers, met bodes in de anti-chambre en berichten in de krant, dat zij verhinderd waren spreekuur te houden. Eindelijk hadden we een stuk van ons ideaal in onze macht en nu we in onze handen keken, waren ze leeg. De borstvoeding van het romantisch socialisme was de ideeënwereld van „Am Tage nach der Revolution” geweest. Daar hadden we rode konen van gekregen. Al behoorde dat boekje van Karl Kautsky tot de voltooid verleden tijd, het geloof aan een grote Klatteredatsch was ons onder het vel blijven steken.

De Klatteredatsch bleef uit, en we wisten precies waarom hij niet kwam, waarom hij niet *mòcht* en waarom hij niet *kòn* komen. Het griezelige van ons sociaal-democraten heb ik altijd gevonden, dat we alles konden verklaren. Maar als je alle explicaties had angehooord en nagepraat, bleef er altijd een klein plekje over, dat aan de ontleding scheen ontsnapt te zijn. De werkelijkheid van de politieke partij, die op rijpere leeftijd was gekomen, begon ons een beetje tegen te vallen. Het ging in de practijk

allemaal anders dan we hadden gedroomd; het ging.... *gewoon*, te gewoon! Ergens heel diep in ons zaten we met wat de zielkunde verdrongen romantiek noemt.

De actie tegen communisme en fascisme in 1933 en later, schonk duizenden jongen en ouden partijgenoten de vreugde van „de goeie ouwe handgranatentijd”. Ze konden weer eens zonder rem en vrijuit irrationeel zijn. Er viel iets te verdedigen, dat niet geheel onder woorden was te brengen en dat iedereen toch precies kende: de sfeer, waarin we wilden leven. Ze konden er weer eens flink op los gaan. Zonder al te veel dik gedoe. Leiding en volgelingen hebben elkander toen in het emotionele weer ontmoet.

Toen de Partij die actie tegen communisme en fascisme bij de politieke Burgerlijke Stand kwam aangeven, ben ik een van de getuigen geweest. De naam „tegen fascisme en communisme” was de buitenkant; de inhoud was ruimer dan onder deze vier woorden placht te worden samengevat. In de nota aan het Partijbestuur van November 1932, die ik had geschreven zonder het flauwste vermoeden te koesteren, welke de gevolgen zouden worden, had ik op een dergelijke actie gezinspeeld en verlangd, dat zij de samenvoeging zou worden van alle anti-kapitalistische krachten in Nederland, sociaal-democratische en andere. Nu ik over deze gebeurtenissen schrijf moet ik oppassen, dat ik niet, als een man van bij de tachtig, mémoires in optima forma ga schrijven. Wat sinds de dag in het begin van 1933, toen ik me voor de leiding van deze actie liet strikken, is geschied, staat me nog in de fijnste details voor de geest; als ik herinneringen uit die periode ging ophalen zou dit opstel veel omvangrijker worden dan de bedoeling is geweest; en sommige partijgenoten zouden mijn goed geheugen niet eens op prijs stellen. De Algemene Raad uit Partij en Vakbeweging stichtte de Commissie van Vijf, die groter bevoegdheden kreeg dan enig ander college in de beweging ooit had. De eerste ploeg bestond uit E. Kupers, Jan Oudegeest, Simon de la Bella, Kees Woudenberg en J. F. Ankersmit. Later werd Oudegeest vervangen door Koos Vorrink en Ankersmit door Stuuf Beckman. Acties als deze groeien onder je handen uit. De negatieve strijd tegen fascisme en communisme is in 1936 overgegaan in de agitatie voor het Plan van de Arbeid, de logische positieve voortzetting van een campagne, die van stonde af aan gebroken had met de gedachte, dat engere partijbelangen

op het spel stonden. De leuze „Het plan voor het Volk” viel niemand vreemd, die tot het hart van de „Buracprops”, (zoals de plaatselijke Commissies van Vijf en hun grote schare medewerkers en medewerkers heetten), was doorgedrongen. Er loopt naar mijn gevoel een rechte lijn van de actie tegen fascisme en communisme, via de Plan-actie en de Beginselverklaring van 1937 naar de stichting van de Partij van de Arbeid in Februari 1946.

Maar over enkele gebeurtenissen in deze campagne mag ik op deze plaats toch niet geheel zwijgen. De eerste is het colportage-orgaan „Vrijheid Arbeid Brood”. Ere wien ere toekomt, het idee was van Ankersmit. Toen we in de Commissie van Vijf delibereerden over de middelen, die we in de actie zouden aanwenden, zei Ankersmit, na afloop van zo’n vergadering, langs z’n neus weg tegen me: „Je moet toch eens peinzen of je niet een of ander ding voor de colportage kunt maken. Onze mensen colporteren niet meer en vroeger was dat het liefste werk van iedereen, Troelstra voorop.” Uit die ene opmerking is „Vrijheid Arbeid Brood” ontstaan. De naam stamt van wijlen H. J. Hegeraat, die jaren geleden eens in een verkiezingslied had gedicht:

„Wij willen vrijheid, arbeid, brood.
De macht der heersers zal verbleken,
Wij stemmen rood, wij stemmen rood.”

In de vergadering waar de begroting voor dat krantje werd besproken, bleken de cijfers gebaseerd op een oplage van 50.000 per week.

„Als je 25.000 per week haalt, neem ik heel diep mijn hoed voor je af”, zei Oudegeest.

Wel, de duizenden colportrices en colporteurs maakten er in de beste periode meer dan 150.000 per week van. Toen nam de hele beweging heel diep de hoed af, voor de colporteurs.

Mijn plezierigste herinnering aan deze jaren stamt echter uit... 1945. De oorlog was voorbij, Amsterdam was bevrijd. Jan Willem Lebon en ik hadden Kees Woudenberg van verhongering gered door hem, toen hij aan aanvallen van bewusteloosheid leed door gebrek aan voedsel, van onze militaire rantsoenen een omelet van eieren en dikke plakken spek te bakken, waar Kees vandaag-aan-de-dag nog niet over uitgepraat is.

Dat Kees de hongerperiode is doorgekomen is niet zo een groot mirakel als het feit, dat hij die moddervette omelet heeft overleefd. Maar toen Kees dan weer zo een beetje bij zijn positieven was gekomen, zei hij opeens zonder dat een woord in het gesprek hem daartoe aanleiding had kunnen geven: „Zeg, dat is waar ook. . . . Ik heb tijdens de bezetting heel wat lui ontmoet, die vroeger op Vrijheid Arbeid Brood hadden gescholden omdat het hun niet waardig genoeg was, maar die me nu zeiden, dat wij het in de Commissie van Vijf destijds beter in de gaten hadden gehad dan zij. . . .”

Ik meende, dat de vele colportrices en colporteurs, die hun deel van deze negatieve waardering indertijd ruimschoots hebben ontvangen, thans even tevreden zullen grijnzen als ik deed, toen Kees me dit uit de grond van zijn hart vertelde.

* * *

In de Meivieringen heb ik die tanende fut altijd het pijnlijkst gevoeld. Ik schrijf dit ruitertlijk neer, op gevaar af misverstaan te worden. „Wie nooit in een Mei-betoging heeft meegelopen, weet niet wat het socialisme is. . . . wie alleen maar in een Mei-betoging heeft meegelopen, weet het óók niet”, heeft wijlen professor Bonger eens gezegd. De Meidag wás het hoogtepunt van het partijleven der oude S.D.A.P. De eerste Meivieringen, die ik bijwoonde, vergeet ik nooit. Ik weet niet in welk jaar het was, maar eens stond er in het verslag van de Meiviering in „Het Volk”: „De kop van de stoet werd reeds op het Kwakersplein ontbonden, toen de staart op het IJscubterrein nog moest worden opgesteld.” Die zin is me bijgebleven. Hij moet dus wel onder woorden hebben gebracht wat anderen en ik als essence van de Meiviering beschouwden. Vertoon van macht? Ja zeker. We bezaten, en bezitten gelukkig, een drang naar macht. Maar ook bewustzijn van groeiende kracht. We zijn uitgetrokken met weinigen, maar duizenden hebben zich bij ons gevoegd. De stroom rijst al meer en meer. Vandaag weten we het met groter zekerheid dan ooit, eenmaal zullen we roepen: „De zee is bereikt!”

Val ik nu ten offer aan de onbeperktheid van het menselijk vermogen tot zelfbedrog, wanneer ik schrijf, dat na een jaar of wat voor mij de ene Meidag op de andere begon te gelijken, als de ene doperwt op de andere? Weken te voren dacht je eraan. Over zoveel dagen is het één

Mei! Je werkte in de afdeling aan de versiering van het gedeelte van de stoet, waarvoor je groep verantwoordelijk was gesteld. Zoveel rode vlaggen, zoveel rode vaantjes, zoveel witte vaantjes, zoveel spandoeken. Leuzen, gedichten, opwekkingen, hele schilderijen. Vrouwen in het wit, vanwege de vrede, vrouwen in het zwart vanwege de oorlog. Mannen in hun werkpak, vanwege de arbeid. Kinderen in bonte jurkjes, vanwege het feest en de toekomst en nog veel meer. Je innerlijke spanning steeg. Dan kwam het feest. Je zou het voor geen goud hardop hebben durven zeggen, maar als je 's avonds de ietwat verlepte rode tulp in een glaasje water had gezet, ging je met branderige voeten en een onvoldaan gevoel slapen. Was het Meifeest surrogaat geweest? Surrogaat van iets, dat je je alleen maar had verbeeld te kunnen bestaan? Van alles is op de Meiviering verdokterd. Wedstrijden met politieke caricaturen, naar Russisch voorbeeld. Ruiters, die de verschillende partijen voorstelden en in het Amsterdamse Stadion om het hardst draafden — natuurlijk wonnen *wij* — kunst! Bewegingskoren, die ik prachtig vind; spreekkoren, die ik altijd heb gehaat, omdat ik met een anti-Duits complex op de wereld ben gekomen. Maar wat er ook gedaan is, het lijkt me ietwat overdreven te zeggen, dat al het gedokter succes heeft gehad. Kan het euvel misschien hierin hebben gezeten, dat de Meiviering per saldo de weerspiegeling was van de oude geest der partij? Nadat we echter een beweging van allemaal nuchtere practici waren geworden, roteerden partij en feest in verschillende snelheden.

Een invloed ten goede is in de laatste jaren op onze Meivieringen uitgeoefend door de A.J.C. en door het deel van haar activiteit, dat men „feestcultuur” placht te noemen. Het boekje, dat Koos Vorrink over dit onderwerp heeft geschreven, vestigde gaandeweg in de Jeugdbeweging een stijlvolle traditie, die nooit verouderde. En naarmate de meisjes en jongens, die aanraking met deze wereld hadden gevonden, vrouwen en mannen waren geworden, die in de „grote beweging” gingen meespreken en meebeslissen, breidde „de sfeer van de Paasheuvel” zich tot in wijde kringen uit. Op die „feestcultuur” hebben we allemaal op onze beurt wel eens gesmaald, nuchtere practici als we waren, althans dachten te zijn. Maar niemand met een hart in zijn lijf, die zich er op de duur aan kon onttrekken. Zonder dat we het zelf goed wisten, bracht zij ons tot de oorsprong van de beweging terug. Het was op een van die door de A.J.C.

beheerste Meivieringen, dat ik in het Amsterdamse Stadion naast een ouden partijgenoot zat. Toen door de Marathonpoort de jeugd binnenkwam, zei hij tegen me: „Die jongen, die daar vooraan loopt met die rode vlag, is mijn zoon. . . . Dit is een grote dag in mijn leven. Weet je, ik geloof, dat het eigenlijk om heel andere dingen gaat dan om de leuzen, die ze op die doeken hebben geschilderd. Hij neemt de fakkel uit mijn handen over. Wij zijn een beweging, die maar voor een klein gedeelte aanraking met de tijd heeft. . . .” Hij gold en geldt nog steeds onder ons, terecht, als een in Marx geconfijt historisch-materialist.

De laatste Meiviering, die de S.D.A.P. in haar geschiedenis organiseerde, was die van 1940. Zij was, althans in Amsterdam, een lugubere viering. De schaduw des doods lag reeds op duizenden van de partijgenoten, die op het Frederiksplein bij elkander waren. Tien dagen later gebeurde het ongeluk, dat zo velen die avond hadden vóórvoeld.

ER UIT!

Een wijs man heeft eens gezegd: de beste manier om een zaak te leren kennen, is er een boek over te schrijven. Met een variant zou men kunnen zeggen: de beste manier om een politieke partij te leren kennen, is er afstand van te nemen. Maar dat gaat in gewone tijden alleen maar door uit de organisatie te stappen. Er is echter nog nooit iemand voor zijn plezier uit de S.D.A.P. gegaan. Toen de Wijnkoop-groep er in 1909 uittrok (ik weet dat alleen maar van horen zeggen en uit de boeken) heeft deze zich met hand en tand tegen een besluit verzet, dat uitwerping tengevolge zou hebben. En toen de latere O.S.P. in Haarlem uit de S.D.A.P. trad, zei Wibaut, tijdens een in vele opzichten onvergetelijk moment: „Partijgenoten, gij weet niet wat gij verliest.” Het gehele congres knikte instemmend, ook de oppositie.

Goed beschouwd is die aanhankelijkheid een vreemd verschijnsel in een land, waar elke dissedente politicus aan zijn eer verplicht is vroeg of laat een eigen partijtje op te richten. Als in een debat of een polemiek de golven hoog liepen, zei een of andere kemmaan wel eens: „Maar dan ga *ik* eruit. . . . en dan waren er altijd, die in koor uitriepen: „Man, dan ben je politiek dakloos.” Voor dat schrikbeeld week elke overijling. De kemmaan blééf.

Met dat al kwam een mens er nooit toe van de Partij afstand te nemen. Het ging ons op de duur als elken vader, die zijn kinderen dag-in dag-uit om zich heen heeft en toch eigenlijk niet weet hoe anderen zijn kinderen zien.

Maar de oorlog en de bezetting kwamen ons een handje helpen. De Partij dook onder. Zij bleef bestaan, maar op een geheel andere manier dan vroeger. De moeilijke kunst van afstand nemen werd als het ware vanzelf geleerd. Op 14 Mei 1940 viel er een geluiddichte wand tussen het leven van vroeger en de dingen van elke dag. Maar het was een wand, zoals ze in de radio-studio hebben: er zat een dubbele glasruit in. Je kon, in je verbeelding, nog alles zien, zoals het vroeger was. Alleen je hoorde er niet meer bij. Het partijleven van voorheen was als een geluidsfilm, waarvan het geluid kapot is: dat lijkt altijd een belachelijker schouwspel, dan het in werkelijkheid is. Critische mensen zijn

we, van geboorte, aanleg en omgeving. De kritische zin groeide. Er was tijd om na te denken over de dingen, die je vroeger zo hadden geoccupeerd, dat je ze als vanzelfsprekend had aanvaard. Soms was er ook gelegenheid om er met anderen over te praten....

Dat hele proces ken ik niet alleen van horen zeggen. Op een geheel andere manier, maar in de kern van de zaak eigenlijk op precies dezelfde wijze, voltrok zich dat proces van afstand nemen, ook in de hoofden van het handjevol partijgenoten, dat gedurende de oorlog in Engeland verblijf hield.

Ik heb tot dusver nog niemand ontmoet, die het mij kwalijk heeft genomen, dat ik op 14 Mei 1940 's avonds om half negen aan boord van Plugkist's „Friso” stapte en dus houd ik het er maar voorlopig op, dat alleen de Duitsers en hun vrienden deswege werkelijk boos op mij zijn geweest. Negenhonderd kilometers lagen al spoedig tussen de Partij en mij. Misschien ben ik al op zeer jeugdige leeftijd een sentimentele oude man geweest, maar ik heb altijd al het vage gevoel gehad, dat de essentie van het partijlidmaatschap bestaat uit de vriendschapsbanden, die het tussen mensen smeedt. Voor mij heeft de „république des camarades” altoos veel aantrekkelijks gehad, de uitdrukking dan in de gunstige zin gebezigd. Als ik de verhalen, die ik na mijn terugkomst in het vaderland vijf jaar later hoorde, goed heb begrepen, dan is het in Nederland precies zo gegaan als in Londen. Toen al het bijkomstige, het tijdelijke en toevallige van het partij-lid-zijn wegviel, bleef er de vriendschap tussen de mensen over; het was een kostbaar goed. Als ik mij een cynische uitspraak van Schopenhauer, die ik jaren geleden heb gelezen, goed herinner, dan heeft deze eens geschreven: „Vrienden in de nood zijn niet zo zeldzaam. Integendeel. Nauwelijks heeft men met iemand vriendschap gesloten, of hij verkeert al spoedig in nood en wil geld van je lenen.” Behalve in één enkel geval, waar de betrokken partijgenoot nadat hij het geld *hád geleend* de negenhonderd kilometer voor de afstand tussen de Partij en zichzelf nog niet groot genoeg vond, is geen enkele van Schopenhauer's beweringen bij de naar Londen gereisde sociaal-democraten bewaarheid geworden.

Toen we er nauwelijks twee maanden zaten, begonnen Jan Willem Lebon, Albarda, Van den Tempel, Jaap Oldenbroek, ik en anderen met elkander te praten over de stichting van een hybridisch ding, dat een gewone partij-

afdeling en tegelijkertijd een complete partij zou zijn. Anderhalf jaar later kwam dat rare geval tot stand; zulke dingen gaan bij voorzichtige mensen nooit vlug. Het was de „Kring van Nederlandsche sociaal-democraten in Engeland”. De griezeligste partijafdeling, die de Nederlandse sociaal-democratie heeft aanschouwd. Een schimmetje geld bedroeg de contributie en er was géén afdracht aan het Partijbestuur, helaas! Al het geld ging weg aan zaalkosten. De convocaties werden getikt op een regeringsschrijfmachine, in regeringstijd en door regeringsjuffrouwen. Alle ministers waren lid van dezelfde afdeling en toch nam niemand in de vergaderingen een blaadje voor zijn mond; zij ook niet. We voelden ons zo parmantig als kikkers op een kluitje. We speelden politiek partijtje, net écht, en onderwijl keken we onophoudelijk naar Nederland. Wat zou daar gebeuren? Maar het duurde twee jaar, voordat we ook maar enig bericht-met-houvast kregen omtrent het doen en laten van de partijgenoten, die in Nederland waren gebleven. O, geruchten hoorden we genoeg, meer dan genoeg. Ze kwamen uit de mond van lieden, die al dertig jaar van te voren hadden geweten, dat de Nederlandse sociaal-democratie als het er op aan kwam, geen rode duit waard zou blijken. Generaal Kruls, toen nog kapitein Kruls, vond het nodig door Radio Oranje aan bezet Nederland te laten weten, dat de gebroken geweertjes van de S.D.A.P. de oorzaak waren van onze nederlaag tegen de moffen. Ik herinner me een ander, die beweerde, dat al het water van de Rijn de schande niet kon uitwissen, die de S.D.A.P., toen de moffen waren gearriveerd, over Nederland had gebracht. Die S.D.A.P. was met huid en haar naar den vijand overgelopen. (Billijkheidshalve moet ik er bij voegen, dat deze deskundige informator jaren later het misverstand heeft beseft en niet alleen uit de werkelijke toedracht der feiten, maar ook uit de groei van eigen en anderer inzichten, de eerlijke consequentie heeft getrokken.)

Ik moet er ter ontlasting van dezen informator en van vele andere, die dachten en babbelden zoals hij, nog bij vermelden, dat de officiële diensten van de Nederlandse regering, die tot taak hadden Londen op de hoogte te houden van wat er in politiek opzicht in het vaderland gebeurde en vooral van wat er *niet* gebeurde, een merkwaardig onvermogen aan de dag legden, zodra men over de sociaal-democratische beweging wenste ingelicht te worden. Een mens weet nooit wat er in zijn leven

voor hem is weggelegd en wie weet overkomt het me dus voor de tweede maal, dat ik in soortgelijke omstandigheden mijn vaderland moet verlaten. Dan hoop ik in de gelegenheid te zijn een paar lessen, die anderen en ik in Londen leerden, in praktijk te brengen. Een daarvan is, dat de groep, die de „Geheime Dienst” bezet, een politieke sleutelpositie van formidabel belang inneemt. Dat heeft de Londense klik altijd drommels goed in de gaten gehad. Omdat zij het rondweg vertikte met sociaal-democraten in bezet Nederland contact op te nemen (totdat de gebeurtenissen het hun onmogelijk maakten in die houding te volharden) *bestond* de sociaal-democratie eenvoudig niet. (Later heeft Koos Vorrink me verteld, dat hij in de loop van twee jaar elke maand een omstandig rapport omtrent de politieke ontwikkeling naar Londen had gezonden. Ze moeten ook in Engeland zijn aangekomen, die rapporten, maar ik moet wel aannemen, dat hij er niet genoeg postzegels had opgeplakt om ze ook nog de kleine afstand tussen de ontvangende geheime instantie in Londen en bijvoorbeeld de sociaal-democratische ministers te laten afleggen.)

Van het zijden gordijn, dat men tussen de Nederlandse sociaal-democraten in Nederland en de regering in Londen had laten zakken, werd pas een klein tipje opgelicht, toen dokter Ben Sajet uit Amsterdam per roeiboot op de Engelse kust arriveerde. Voor zijn vertrek was hij bij Jan Bommer op visite geweest en toen die eindelijk had begrepen, dat Ben op de een of andere manier iets naar Londen kon laten reizen (dat hijzelf voor kruier zou spelen, vermoedde Jan blijkbaar niet) had hij hem een document meegegeven. Ik heb het origineel nog in mijn bezit: het was een nota, in een vergadering van de Kamerfractie behandeld en aangenomen, omtrent de maatregelen na de bevrijding te treffen. Men zei, dat Stuuf Beckman de auteur was, maar veel later hoorde ik, dat Vorrink het had geschreven. Ben had het document aan de handen van alle inlichtingendiensten weten te onthouden, wat niet zo'n geringe prestatie was. Afschriften van dat rapport gingen nu in een kleine, maar selecte kring in Londen circuleren. Ik kan niet zeggen, dat de officiële inlichtingendiensten door dit rapport werden aangespoord om het contact met de sociaal-democraten in Nederland op te nemen, of misschien wel te intensiveren.

De eerste, die ons omstandig kwam vertellen wat er in Nederland gebeurde, was J. H. Scheps. Het was op een Woensdagmorgen half tien,

dat de telefoon ging. Of ik onmiddellijk bij Albarda wilde komen. Die zat met een viertal boekjes voor zich. Uitgave van de Korte Golf in Den Dolder. De geschiedenis van twee jaren verzet lag voor ons. Negenhonderd kilometers Noordzee waren tot een smal slootje ineengeschrompeld. De boekjes waren per diplomatieke mail gearriveerd uit. . . . Bern. Daar was op zekere dag een mijnwerker bij het Nederlands Gezantschap verschenen en had er een pakje bezorgd: ter doorzending naar zijn partijgenoot Albarda. Dat waren de boekjes, die nu in Stratton House, Stratton Street, Londen W.C.I., op het bureau van Albarda lagen. Op het schutblad van een der geschriften stond met potlood geschreven: „Met partijgroeten”. Meer niet. Die gemeenplaats was de keur op het goud.

De uitgaven van de Korte Golf kunnen in Nederland geen groter deining hebben verwekt dan ze in Londen deden. De geheimzinnige democraten van de geheime diensten deden als het boertje, dat voor het eerst in een dierentuin een giraffe zag. Ze zeiden: „Zulke beesten bestaan niet.” Dr. M. van Blankenstein, die als hoofdredacteur van het weekblad „Vrij Nederland” de vaan der onvervaarde vrije journalistiek hooghield, sprong er op af als de duivel op een ziel. „Bewerk ze. . . . als een haas zo vlug”, commandeerde hij, „dan gaat het deze week nog mee in de krant.” Weken achtereen hebben pagina’s van „Vrij Nederland” met uittreksels van Schep’s brochures vol gestaan. Het onderhoud tussen Rost van Tonningen en Koos Vorrink en Kees Woudenberg werd, twee jaar na dato, in Londen bekend en nog veel meer. Ha wat liep dat handjevol Nederlandse sociaal-democraten in Londen toen met de neus in de wind. Later kwamen anderen onze kennis aanvullen. Eerst dokter Bram Meerloo alias Joost Olmers, die door België, Frankrijk, Spanje en Portugal was gewandeld en daarop via Curaçao en de Verenigde Staten naar Londen was gekomen. Hij hield van ommetjes. Hij kende nadere bijzonderheden uit Nederland. Hij had tijdens de bezetting bij Anneke en Marinus van der Goes van Naters ondergedoken gezeten. Niet alleen in onze kring was hij een groot man. Bij het departement van Oorlog stond de majoor Meerloo in hoog aanzien, totdat de democraten aan het ministerie ontdekten hoe rood hij was. Uit was de pret!

Ingenieur Bernard Springer kwam door België, Frankrijk, over de Pyreneeën en door Spanje en Portugal gewandeld met een dringende boodschap van Koos Vorrink namens het Nationaal Comité en als we

niet duchtig hadden opgepast, hadden de democraten van de Nederlandse Geheime Dienst hem in de gevangenis of in het gekkenhuis gezet, want Koos liet weten, dat als sommige lieden in Nederland al dan niet met behulp van sommige lieden in Londen, (n.l. generaal Roëll, oud-gouverneur-generaal De Jonge en generaal Reynders) na de bevrijding een soort militaire dictatuur wilden gaan uitroepen, er dan moeilijkheden zouden komen. Drie maanden lang is er achter de schermen touw getrokken. Bernard Springer wilde zijn rapport schrijven, zoals Vorrink hem had opgedragen te doen. . . . en de democraten in Londen vertelden hem, dat hij geen onzin moest neerschrijven. Toen Springer bij de onzin van Koos bleef volharden, ging er een circulaire naar de verschillende departementen met de boodschap, dat deze Engelandvaarder niet in regeringsdienst mocht worden genomen. (Piet Kerstens, toen minister van Economische Zaken, had lak aan zulke circulaires en nam hem toch in dienst.) Een van de boodschappen, die Springer aan den Minister van Oorlog, ir. Van Lidt de Jeude, overbracht, bedoelde de aandacht te vestigen op de noodzaak Lex Althoff met spoed uit Nederland te halen. „Wie is dat nou weer?“, zei Zijne Excellentie. Een mens kan niet alles weten. En Springer heeft nog altijd een brief in zijn bezit van den Minister-President *himself*, waarin deze hem kond doet, dat de boodschap van Vorrink, die hij kwam overbrengen, onbelangrijk was. Dat Springer een gedeelte van de onkosten, die hij had moeten maken om naar Londen te komen, nooit vergoed heeft gekregen, is natuurlijk bijzaak, want het is bekend genoeg, dat de Regering in Londen uiterst zuinig met de centen is omgesprongen.

Toen kwam mr. J. A. W. Burger uit Dordrecht met een motorboot naar Harwich gevaren en in een drukbezochte vergadering van de Kring (er waren wel vijf en twintig man aanwezig) vertelde hij ons, omstandiger dan we dorsten hopen, wat er zo allemaal in Nederland was gebeurd. Een paar maanden later werd Jaap minister. Ik herinner me een zin uit zijn speech op de gemoedelijke receptie van allemaal sociaal-democraten, die op een Zaterdagmiddag in Mayfair waren bijeengekomen om hem te feliciteren. „Ik beschouw deze benoeming in de eerste plaats als een erkenning van de grote rol, die onze partijgenoten in het verzet vervullen — een erkenning, die in Londen wel wat erg laat is gekomen.”

* * *

Een mens is niet alleen zichzelf, hij is ook wat zijn omgeving is. Terwijl we van de Partij in Nederland afstand moesten nemen, waren we dicht bij de Britse Labour Party gekomen. Ik zou liegen, als ik zei, dat de Engelse partij ons dadelijk hevig heeft bekoord. Het was allemaal zo anders dan we gewend waren. De Engelsen wonden zich niet op, wanneer er brandbommen op het dak van hun woonhuis vielen.... waarom zouden ze zich dan druk maken over de zaken, die de sociaal-democratie van Nederland tot een kamp vol tweedracht hadden gemaakt. „Ze hebben geen bloed”, zei een vriend eens tegen me.

„Ze kennen Marx niet”, zei een partijgenoot.

„Ze hebben wel eens van Marx gehoord”, zei een ander, „maar ze denken, dat hij een van de *Marx-brothers* is.”

Ze vierden hun Meifeesten traditioneel met een groot bal na. Als ze de „Internationale” zongen, deden ze het om ons, foreigners, een pleziertje te doen. Hun strijdlid, „The Red Flag” zongen ze op de wijs van „O takkenbos”, maar tienmaal liziger dan de lizigste knapenvereniging. Maar precies zoals een nieuweling een half jaar nodig heeft om van het Londense verkeer geen chronische hoofdpijn meer te krijgen — en pas dan gaat hij de stad zo’n beetje liefhebben — zo ontdekten we na een jaartje, dat die Britse sociaal-democraten niet gek waren. „Ze hebben geen fantasie”, zei iemand, „geen enkele Engelsman heeft fantasie.” Maar dat was het niet. Ze hebben net zo veel of net zo weinig verbeeldingskracht als wij. Als het er op aan komt, hebben ze zelfs meer verbeeldingskracht dan wij, want zij kunnen zich tenminste nog voorstellen, dat iemand het niet met hen eens is en toch niet in een gekkenhuis of een gevangenis thuisbehoort. Ze kunnen, om bij de partij te blijven, best een linkervleugel verdragen, met een eigen krant en een stuk of wat luidruchtige leiders — zonder dat ze in spreekkoor beginnen te brullen: „Eruit.... eruit!” Maar aan de andere kant is hun verbeeldingskracht weer te beperkt om het nut van cadaver-discipline in te zien. Wat ketterjacht is weten ze niet. Ze zijn van huis uit een partij met een brede grondslag, alleen praten ze er niet over. Wij Nederlanders praten graag en veel; het is niet zonder zin, dat wij onzen nationalen held Willem *den Zwijger* noemen.

Nu moet ik oppassen, dat dit opstel niet op een zijspoor en dus een verkeerd spoor geraakt. Als ik de verdere loop van mijn gedachten op

papier ga zetten, moet er een verhaal volgen over het karakter van de Labour Party, de gedragingen harer leden en wat dies meer zij. Dat is de bedoeling niet.

Ik wil alleen maar zeggen: op een geheel andere manier (maar naar mijn gevoel toch ook weer niet zo verschrikkelijk veel anders) ondergingen die Nederlandse sociaal-democraten in Londen ook de invloed van wat men in het vaderland „vernieuwing” was gaan noemen.

De fysieke ontmoeting met de Partij in het vaderland kwam, toen Wim Thomassen in November 1944 op een steenkoude morgen per fiets zonder banden van Tilburg naar Oisterwijk kwam gereden, waar ik, juist twee dagen te voren uit Engeland was gearriveerd. Wim dicteerde er aan Jaap Burger's secretaresse een brief — tenminste hij zei, dat het een brief was, maar ik vond dat het epistel meer weg had van een korte novelle. Hij legde Albarda (die nog in Londen zat) haarfijn en met de stukken in de vorm van twaalf bijlagen er bij, uit, wat er zo allemaal met de Partij was gebeurd. Hoe men door alle moeilijkheden was heen gekomen. Welke nieuwe gedachten tot rijpheid waren gekomen en hoe men zich de toekomst voorstelde.

Toen ik de brief had gelezen, vond Wim, dat ik er nog maar nauwelijks het grove van wist. Het fijne ging hij me vervolgens uitleggen in een redevoering, die heel lang heeft geduurd. Toen hij eindelijk even ophield om adem te scheppen, zag ik kans er een paar zinnnetjes tussen door te gooien. „Merkwaardig”, mompelde Wim, „dat jij, die zo lang uit Nederland bent weg geweest, toch volkomen aanvoelt wat er hier is gegroeid.”

Ik mompelde wat, maar nam zelf het besluit te eniger tijd toch eens neer te schrijven, dat aanraking met de Labour Party ook nuttig kan zijn voor sociaal-democraten, die precies als Wim Thomassen van huis-uit met de partij zijn groot gebracht en toch naar iets anders zijn gaan verlangen.

* * *

De S.D.A.P. is in Augustus 1894 opgericht in „De Harmonie” in Zwolle; zij werd na de bevrijding *hér*-opgericht in het eind van November 1944 ten huize van A. A. de Jong, Binnenpad 7, Eindhoven. Voor het geval een commissie nog eens geld bij elkander gaat brengen om in dat huis een steen te doen metselen (je kunt nooit weten!), lijkt het me wel raad-

zaam, dat ik maar meteen zwart op wit geef hoe men dat Binnenpad kan bereiken. De Harmoniestraat is een zijstraat van de Boschdijk en rechts in de Harmoniestraat is een modderig pad (dat was het tenminste toen): het Binnenpad. Het was Siberisch koud, die Zondagmorgen, laat in November 1944 toen Jaap Burger en ik ons met een regeringsauto („wat een moord-slee” zeiden ze in de Harmoniestraat) naar het huis van A. A. de Jong lieten brengen. Daar zat de leiding van de beweging in Eindhoven. Partij en vakbeweging door elkander en ook Hilda Verwey die nergens bij hoorde en op staande voet met A. A. de Jong overhoop lag vanwege de nieuwe richting, de onweegbare dingen en andere zaken waarvan de gastheer niets wilde weten. Hilda is niet gemakkelijk in het debat; zij is scherpzinnig en zij heeft op veel mensen een geestelijk overwicht. Maar A. A. de Jong is een Fries.

Hoe stevig men elkander echter in de haren zat, over één ding waren we het met elkander eens: *er moest een krant komen!* De vrienden in Eindhoven hadden ook al krantenplannen gesmeed, maar *zij* waren niet verder gekomen dan een weekblad.

„Het moet een *dagblad* worden” zei Burger, die toen nog minister van Binnenlandse Zaken was.

Er hing een kabinetscrisis in de lucht. In Londen vocht een deel van het kabinet tegen prof. Gerbrandy, die zich door onzichtbare maar niet onbekende machten achter de schermen in steeds sneller tempo van de grondwet liet afschuiven.

„We hebben in Londen besloten”, legde Burger uit „dat er zo spoedig mogelijk een begin moet worden gemaakt met de her-uitgave van „Het Volk”, „Het Vrije Volk”.

Merkwaardig! Niemand vroeg wat het kon kosten. Niemand eiste eerst een begroting. Geld had in die dagen maar weinig waarde en bovendien, de krant *moest* er komen! De omstandigheden hadden Eindhoven tot de hoofdstad van Bevrijd Nederland gemaakt en het gezelschap vrienden, dat in de huiskamer van A. A. de Jong bij elkander zat, tot het Partijbestuur. Wie zich een dergelijke verantwoordelijkheid ziet toevallen, heeft geen tijd om aan het aardse slijk te denken. Alleen Chris de Vries (in de vakbeweging worden ze secuur opgevoed) had wat te vertellen over de financiële consequenties. Maar Jan Willem Lebon, penningmeester van de V.A.R.A., die nog moest worden opgericht, en beheerder

van gelden, die de regering had overgenomen en waarover hij niets had te vertellen, greep met een royaal gebaar in zijn vestzak en zei:

„De V.A.R.A. staat garant voor vijftig duuzzend gulden.”

„Dán is het goed” zei Chris de Vries.

Er kwam papier en collega Jurriaan Zoetmulder van het Eindhovens Dagblad kende mr. Donker goed, omdat ze samen op de Ruwenberg in gijzeling hadden gezeten, zodat we op de Katholieke drukkerij mochten drukken; het is uitstekend gegaan tot de laatste dag toe. Natuurlijk waren er nog wat kleinigheden te overwinnen. Gas voor de loodpotten van de zetmachines was er niet; er was wél stroom, maar de electrisch-verwarmde loodpotten ontbraken. Ik leende (zal ik maar zeggen) de auto van den minister-president en ging in Antwerpen, waar dagelijks de vliegende bommen knalden, bij gezel Pieters van de Volksgazet een electrische loodpot halen benevens 360 kilo lood. Een brave Hendrik klikte het nieuws van deze brutaliteit subiet telegrafisch naar Londen. Drie dagen later moest ik op het matje komen, maar soedah, ik heb bij prof. Gerbrandy altijd een potje kunnen breken; als mens is hij de kwaadste niet. De vergadering op het Binnenpad had Wim Thomassen op mijn verzoek naast me als tweede tijdelijke hoofdredacteur benoemd, maar generaal Kruls van het Militair Gezag dacht er anders over. Ik zat weer in Londen en kon van hem geen toestemming krijgen om naar Nederland terug te gaan. Zolang ik officieel met de Partij en de krant niets van doen had, had ik me vrij mogen bewegen, maar nu was het uit! Stel je voor. Generaal Kruls herinnerde zich opeens, dat ik eens gezegd en geschreven had, dat als zekere groepen in Nederland na de bevrijding een poging zouden wagen de grondwet opzij te zetten, het felste verzet tegen zulk streven eerste burgerplicht was. De staatsgevaarlijke M. Sluyser mocht niet meer naar Nederland. Mr. Donker nam tijdelijk de functie van hoofdredacteur waar, die op zichzelf al tijdelijk genoeg was. Brabantse journalisten hebben moeten interveniëren om de beslissing van generaal Kruls ongedaan te maken; en dan zijn er nog mensen, die zich verbazen over wat er in verband met Linggadjati is gebeurd.

Dit opstel zal niet de geschiedenis van de krant vertellen, wel die van de Partij. We besloten in gemeen overleg de brandende kwestie: oude S.D.A.P. of geheel nieuwe partij? — maar blauw-blauw te laten. Het hele land moest daarover beslissen. Voorlopig hield de vijand nog alles boven

de rivieren onder de duim. We namen dus onze toevlucht tot de beproefde methode van de halve oplossing plus uitstel. Plaatselijk werden Verenigingen van Democratische Socialisten gesticht, die in een federatief verband samenwerkten. Het was niet een nieuwe partij en formeel, ook niet de oude. Jaurès heeft eens geschreven: „Als men een ding niet kan veranderen, verandert men de naam.”

De eerste spreekbeurten na de bevrijding, de eerste propaganda-vergaderingen in het herwonnen land! Waar men kwam, hoorde men van de activiteit, die de onzen gedurende de bezetting aan de dag hadden gelegd. Op het station Eindhoven waren Koos Vorrink en Levinus van Looy gepakt, nadat ze een bespreking in de stad hadden bijgewoond. Toen ik met mr. L. A. Donker, de tijdelijke Partijvoorzitter op een bitterkoude avond het slaapkamertje bij Piet Slikboer in Breda binnentrad, waar we die nacht zouden slapen omdat we de volgende dag door moesten naar Bergen op Zoom en de daarop volgende dag naar Vlissingen, zei Piet: „In dat zelfde bed heeft Kees Woudenberg geslapen. Die heeft heel wat gedurende de bezetting afvergaderd.” En overal sprak men van het „fonds Van de Kieft”, dat tot de laatste dag van de bezetting prachtig heeft gewerkt — en nog geld wist over te houden. Veel spreekbeurten heb ik in die maanden niet vervuld; ander werk nam mijn tijd in beslag. Maar Donker en Kees van Lienden trokken er elke avond op uit en de Partij, de oude en toch niet oude, groeide als kool.

Eén spreekbeurt mag ik hier echter niet onvermeld laten. Het was op 1 Mei 1945 en de partij-afdeling in Tilburg had een zaal gehuurd voor de eerste Mei na de bevrijding. Ze zaten voor me, dezelfde gezichten van voorheen, magerder, ouder geworden, maar onveranderd. „Socialisme is geen politieke richting, het is een gezicht” ging het door me heen en nu ik die gedachte neerschrijf, weet ik niet goed, waarom ik haar die avond nog zo gek niet vond. Ik had moeite met het begin van mijn toespraak; ik zag de Meimeeting voor me van 1 Mei 1940 op het terrein van het Paleis voor Volksvlijt in Amsterdam. „Ten dode opgeschreven, allemaal ten dode opgeschreven”, had ik toen gedacht. Maar de beweging was levend gebleven.

Iedereen had het die avond met zijn traanbuizen te kwaad. Alleen de jeugd niet. Die was achter het podium nogal luidruchtig; de partijgenoten in de zaal merkten dat niet zo, maar de spreker des te meer.

„De jeugd is in die jaren ook niets veranderd”, zei ik in de pauze met een effen gezicht tegen Kees Andriessen. Maar die begreep de wenk verkeerd.

„Voor die is het ook een grote dag”, zei hij. En hij vertelde me een verhaal. Toen de Duitsers de baas werden in Tilburg was er ook een afdeling van de A.J.C. Die had zich zelf ontbonden; de vijand in handen vallen, nooit! Toen hadden de jongens en de meisjes een wandelclub opgericht en elke Zondag gingen ze de vrije natuur in. „De kinderen van partijgenoot Mozes wandelden natuurlijk ook mee”, zei Kees, „totdat de moffen verboden, dat Joden lid van de wandelclub waren. O, zeiden toen de jongens en de meisjes van Tilburg, als de kinderen van Mozes niet meer mee mogen wandelen, hebben wij er ook geen zin meer in.” En sindsdien was er niet meer gewandeld.

Moge op de jongens en meisjes van Tilburg de zegen rusten, waarmede Mozes, de man Gods, de kinderen Israëls zegende voor hij stierf.

* * *

Eerst werd het land ten Oosten van de Gelderse Vallei bevrijd en Harry Leeuw en Jan Willem Lebon haalden Evert Kupers, mager als een ram, „zwart” door alle militaire contrôle heen, om in Eindhoven warme snert te eten en om daarna in zijn hoedanigheid van President Commissaris van de N.V. De Arbeiderspers te verklaren, dat „Het Vrije Volk” voor het Zuiden zijn instemming mocht oogsten en, wanneer Amsterdam eenmaal verlost zou zijn, door de heren van het Hekelveld als echtelijk kind zou worden erkend. Later kon ook Amsterdam weer vrij ademen en weer wat later ontmoette ik, voor het eerst na vijf jaar, Koos Vorrink weer. Dat was in het huis van Ben en Jo Varekamp in Vught en hij zong de „Marseillaise”. In een auto, die van Vught naar Amsterdam acht uur onderweg was, heeft Koos me toen verteld hoe hij het verleden zag en het heden en de toekomst. Veel was er veranderd en veel was hetzelfde gebleven. Het bleek, dat wij, die op onze eigen slag in het Zuiden hadden geroeid, nog niet zo mis waren geweest, toen we hadden besloten met de oprichting van een gloednieuwe Partij nog maar even te wachten. Eerst moest de inventaris worden opgemaakt, in de Partij en daarbuiten. Het socialisme mocht dan op zoek zijn naar een nieuwe behuizing, dat wilde nog niet zeggen, dat alle socialisten hun huis kwijt waren. In de eerste

vergadering van een voorlopig Partijbestuur, die plaats vond in het gebouw van de N.V. De Arbeiderspers in Amsterdam (waar niets veranderd was; de moffen hadden zelfs de blikken schrijfbureaux niet vernield, helaas), lagen exemplaren op tafel van een brochure, die Jan de Roode gedurende de bezetting had geschreven. „Verdoolde Herders” heette het geschrift en de eerste zin, waar mijn oog op viel, wat de verstandigste raad, die in maanden had vernomen. „Men moet niet speculeren met het enige, dat men bezit”; en zóiets kon Jan weten. De Wijze Kater Drees zat er als van ouds aantekeningen te maken in steno, doodbedoord en zo onverstoorbaar, dat men van de overkant van de tafel aan de bewegingen van zijn penhouder kon zien welke letters hij neerschreef. Hij is het prototype van den Nederlander en wij zijn een volk van kalme mensen, dat de hardlopers en de haastigen onder ons alleen maar op prijs weet te stellen, omdat zij den bedoorden onophoudelijk gelegenheid geven duidelijk te laten merken hoe weinig gehaast deze zijn. Terwijl de lieden, die de oorlog en de voorbereiding van de bevrijding van de Londense kant hadden bekeken (het was geen onverdeeld genoegen geweest) in een lang verhaal vertelden wat hen al die jaren door had bezwaard — terwijl de partijgenoten, die onder de moffen hadden gezeten, een beeld gaven van het nieuwe, dat in en buiten de partij was gegroeid — terwijl eerst de ene groep verbaasd uitriep: „Dát hebben wij nooit geweten”, en vervolgens de andere bekende ook niet van alles op de hoogte te zijn geweest. . . . zág iedereen hoe bij Kees Woudenberg de organisatie-instincten naar alle kanten begonnen uit te botten. Plannen voor een nieuwe partij-indeling, denkbeelden voor een nieuw program, samenwerking met die groep, fusie met een andere, nieuwe weekbladen. . . . accoord, accoord, accoord! Maar eerst moest de huiskamer van de S.D.A.P. een beetje op orde zijn. In het gebouw van het Partijbestuur aan de Tesselschadestraat zat een Rijksbureau voor Geneesmiddelen als ik me goed herinner en we leven nu eenmaal in een tijd, waarin een Rijksbureau machtiger is dan de Directeur-Generaal van P.T.T. — en die is machtiger dan Hare Majesteit is me door insiders wel eens verzekerd. Het Partijsecretariaat kroop dus maar zo lang in een paar lege kamers van een huis naast het gebouw van De Arbeiderspers. Met kantoor-meubilair, dat een mengelmoes was van oud-Gotisch, old-finish en ongecamoufleerd eerlijk vurenhout van de ordinairste kwaliteit, met schrijf-

machines uit Stockholm, levensmiddelenpakketten uit Denemarken en papier, dat een moffenkantoor op de vlucht had achtergelaten, begonnen Kees Woudenberg, Leen Ankum, Evert Vermeer, Saar Lelie en nog meer goede vriendinnen en vrienden met een maximum aan inspanning en optimisme te constateren, dat de aarde der Partij woest en ledig was. Tegen September 1945 evenwel begon er wat tekening in te komen. Er waren al weer afdelingen en gewesten. Er waren zowaar alweer huishoudelijke vergaderingen, waar moties en voorstellen werden ingediend. Het is me nooit erg duidelijk geworden, waarom men de eerste Partijconferentie na de bevrijding persé heeft moeten houden in een Amsterdamse vergaderzaal die „De Brakke Grond” heet; ik ben niet meer bijgelovig dan elk ander verstandig mens, maar *die* keuze leek me toch wel een beetje erg gedurfd. Het is echter goed afgelopen. De sensatie van de eerste weken na de bevrijding begon al weer zo een beetje te wennen, al waren er nog genoeg partijgenoten, die elkander begroetten met: „Hé, leef jij ook nog?” — maar niemand, die dat *toen* nog onhartelijk vond! Kees keek tevreden: de huiskamer was aan kant, het kleedje lag weer. Nu konden de burens komen om te praten. Het leven had zijn rechten hernomen.

* * *

Ik heb me zeer beslist voorgenomen van dit opstel geen geleerderig epistel te maken, waarin met een overvloed van vreemde woorden en nog vreemder termen onweerlegbaar zou worden aangetoond hoe de stichting van de Partij van de Arbeid uit een oogpunt van socialistische theorie, sociologie, sociale psychologie, economie, praktische staatkunde en wetenschappelijke ontleding der machtsverhoudingen (Machtsverhältnisse) noodzakelijk was. Mijn gehele leven heb ik het gevoel gehad, dat veel zwaar geboom vooraf meestal slechts dient om te maskeren, dat men zich onzeker voelt omtrent de uitslag van een daad, die men op het punt staat te ondernemen. Als iemand uren nodig heeft om een ander te overtuigen, is hij meestal zelf nog niet overtuigd. Vijf jaar van vrij innige aanraking met de „British way of doing things” hebben me eens en voor al bekeerd tot wat men „empirisch handelen” pleegt te noemen. Theoretiseer niet te lang, stel je doen vast en begin zo gauw mogelijk; mocht in de praktijk blijken, dat je een fout hebt gemaakt, wees dan niet eigenwijs. Begin

opnieuw, maar houd onderwijl het doel stevig in de gaten. In kleine kring heb ik, voor wat de S.D.A.P. betrof, de stichting van de Partij van de Arbeid van vrij dichtbij gezien. We waren als zwemmers, die een verre oever aan de overzij wilden bereiken. Hoe het land daarginds er precies uitzag wisten we niet. Maar op het smalle strookje grond waar we waren, konden we niet blijven, *móchten* we niet blijven; dat wisten we heel zeker. We zijn in het water gesprongen; op de een of andere manier zouden we wel aan de overkant komen; en dan zouden we wel verder zien. Het ontbrak niet aan wijze raadgevers, o neen! Die zeiden, dat men zo ver niet mocht zwemmen zonder zwemvesten mee te nemen; zij wisten wijdlopieg te babbelen over de uiterst belangrijke vraag of men nu schoolslag zou zwemmen of crawl. . . .

Het besluit de oude Partij op te heffen en met anderen een nieuwe te stichten, had ook een, laat ik het maar ronduit zeggen, sentimentele zijde. Aanvankelijk dacht ik, dat ik alléén het zo voelde en ik wachtte mij dus wel mijn gedachten uit te spreken. Maar in de pauze van het congres, voordat *het* besluit viel, kwam er een oude partijgenoot uit Amsterdam op me af en zei:

„Zeg, herinner jij je die vergadering in het Concertgebouw, een paar weken geleden waar Stokvis en Palar hebben gesproken?”

Ik herinnerde me die vergadering; en ik wist meteen wat die brave vriend me wilde zeggen.

„Weet je nog, dat ik in de pauze toen tegen je zei: er is geen aardigheid meer aan onze vergaderingen. Je mist te veel oude kennissen en vrienden.”

Ik wist inderdaad, dat hij dat tegen me had gezegd. We hadden beiden de zaal vol spoken gezien. Er zijn te veel partijgenoten in een te korte periode voor eeuwig heengegaan. Als twee oude mannetjes hadden we toen, in de gang van het Concertgebouw, zo een beetje met droge ogen staan treuren.

Het moet, geloof ik, geen onverdeeld geluk zijn een honderdjarige te worden, fris van geest, te midden van een wereld vol mensen, die van een andere tijd zijn. Zo ongeveer zouden te veel van ons zich op de duur in de oude Partij hebben gevoeld. Och misschien zou het toch wel weer meegevallen zijn. Het leven eischt immers zijn rechten op en alles went. . . .

„Het is maar beter, dat we de oude Partij opheffen. We hebben

allemaal ons leven in zekere zin opnieuw moeten beginnen. In je familie kost het je al moeite genoeg om niet meer naar het verleden te kijken, er een streep onder te zetten. Maar dáár kun je nu eenmaal niet radicaal zeggen: ik laat me opnieuw geboren worden. In de politiek kan het wel. . . hoop ik tenminste."

Ik weet uit losse opmerkingen, die ik sindsdien van anderen heb gehoord, dat deze sentimentele gevoelens niet alleen tot dien vriend en mij beperkt waren; en daarom heb ik de schroom overwonnen, die mij weerhield dit hier neer te schrijven.

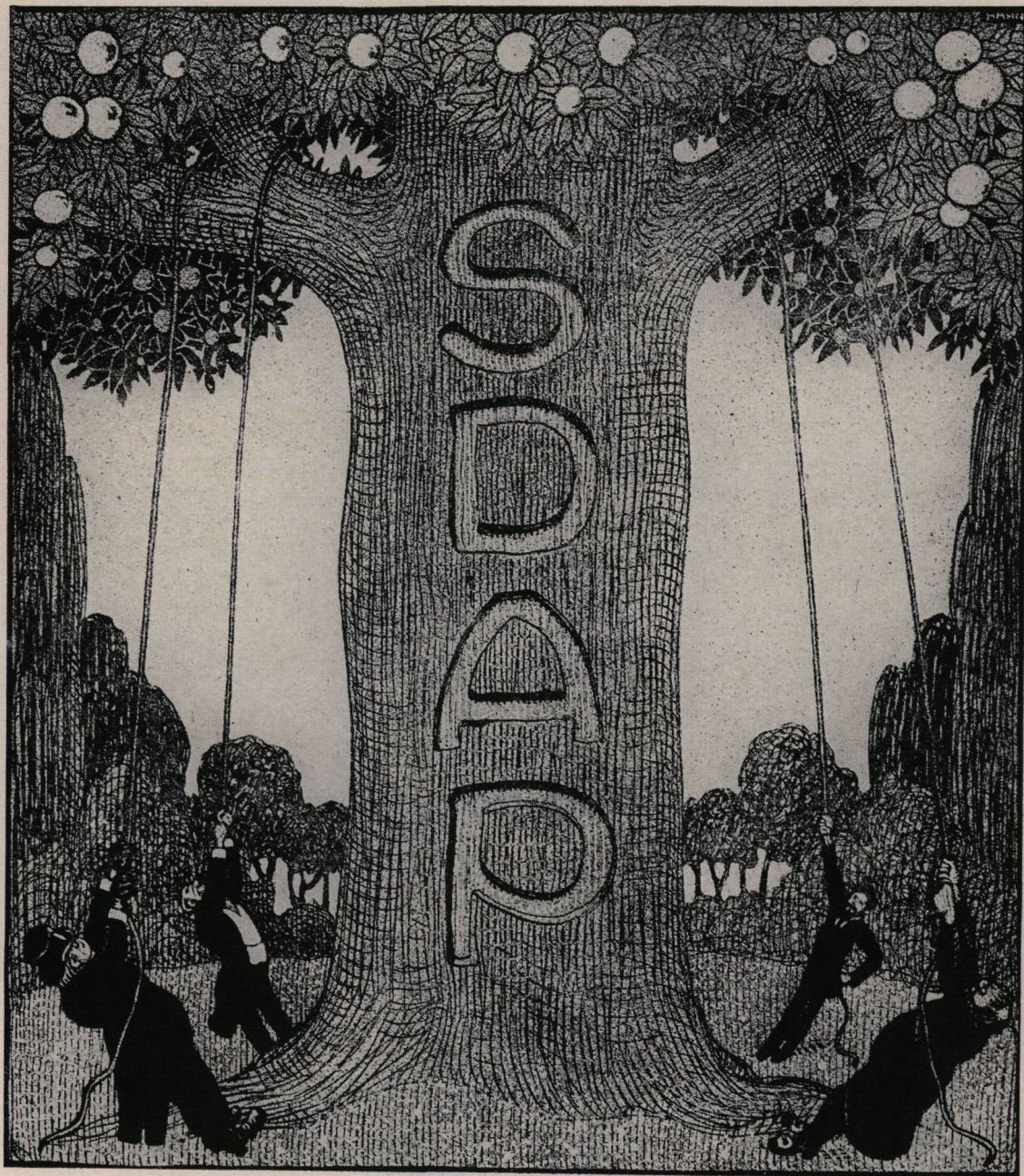
Ik wens niemand, die op het laatste congres van de S.D.A.P. het woord heeft gevoerd, iets te kort te doen, maar de voordracht door Wanda Reumer en de herdenking der gevallen door Koos Vorrink vormden naar mijn gevoel de hoogtepunten. Dat bewijst dus wel hoe weinig begrip ik had ontwikkeld voor de grote politieke gebeurtenis, die zich op die Februari-dag in Bellevue in Amsterdam voor mijn ogen afspeelde. Maar dat moet dan maar. Toen ik het verzoek kreeg dit opstel te schrijven ter inleiding van een verzameling plaatjes gewijd aan *de Partij*, heb ik zonder lang aarzelen „Ja” gezegd. Ik had het gevoel, dat ik, als een geschenk, de gelegenheid kreeg iets „van me af te schrijven”; wat de psychologen met een naar woord „afreageren” noemen. Nu de laatste bladzijde van dit opstel in zicht is gekomen, heb ik ergens binnen in me, een gevoel van grote voldaanheid. Voordat ik de volgende regels schreef, heb ik het van het begin af aan nog eens doorgelezen. Als ik het goed zie heb ik, op mijn manier, geprobeerd een soort gedenkteken te metselen voor de Partij en de partijgenoten. Het zal wel niet volmaakt zijn, maar ik kon het nu eenmaal niet anders maken dan het geworden is, omdat ik nu eenmaal geen kans zie, en nooit zal zien, objectief te staan tegenover de weinige dingen, die ik liefheb. De Partij, die oude, vertrouwde S.D.A.P., met haar vele gebreken en weinige deugden — we hebben allemaal van haar gehouden. En toch is 't goed, dat zij voor het nieuwe heeft plaats gemaakt. Het verleden is afgesloten. We staan met ons gezicht naar de toekomst gekeerd. Het socialisme in Nederland heeft een bladzijde omgeslagen.

Leve de Partij van de Arbeid!

*O*p de volgende bladzijden hebben wij een aantal platen bijeengebracht, die op de wederwaardigheden van de S.D.A.P. betrekking hebbende, in de loop der jaren in „De Notenkraaker” zijn verschenen.

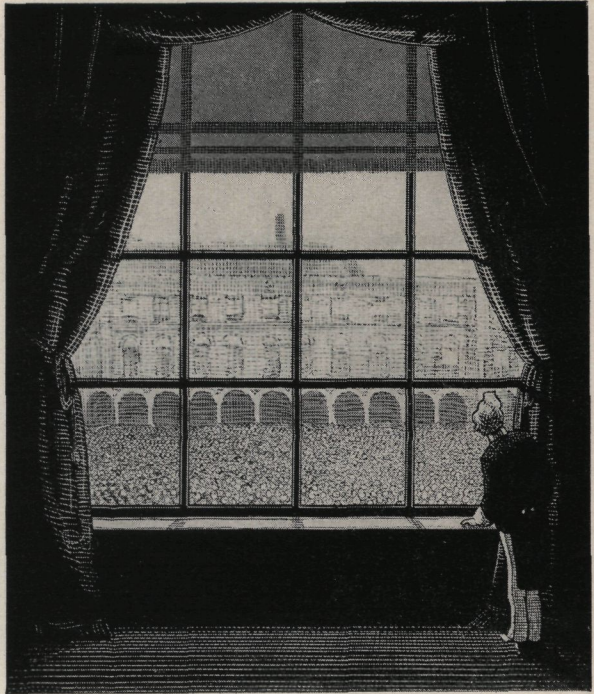
Enkele fotografische opnamen van het laatste congres der S.D.A.P. sluiten dit illustratieve gedeelte af.

De Uitgeefster.

En hij groeit toch!

(Tekening van Albert Hahn)

Minister Heemskerk: „Deze keer kan zelfs geen portier mij helpen.”

En het hielp toch niet.

De verkiezingsoverwinning van 1913.

(Tekening van Albert Hahn)

Het Vrouwenkiesrecht.

De arbeider: Moed gehouden.
Met die polsstok ben
ik er ook gekomen.

(Tekening van
L. J. Jordaan)

De eisen op de regerings-
tafel (1913).

Wie soms lust mocht heb-
ben ze er onder te moffelen.

(Tekening van
Albert Hahn)

Vrouwendag 1916.

Te samen geleden onder het juk.

(Tekeningen van
Albert Hahn)

Te samen gestreden voor het geluk.

Als de mensheid in nood is.
(De Stockholmsse conferentie).

Congres 1917.

Tussen de wereldbrand.

1e kringetjesspuwer: Wat slooft die kerel
zich uit; en het mens redden kan-ie toch niet.

2e kringetjesspuwer: Och, 't is een eierzucht-
duikelaar, die vent.

3e kringetjesspuwer: Hij zal 't wel niet voor
niks doen, zeg ik maar.

Na het Arnhemse congres 1916.

En thans met ontstoken fakkels het land in.

(Tekening van Albert Hahn)

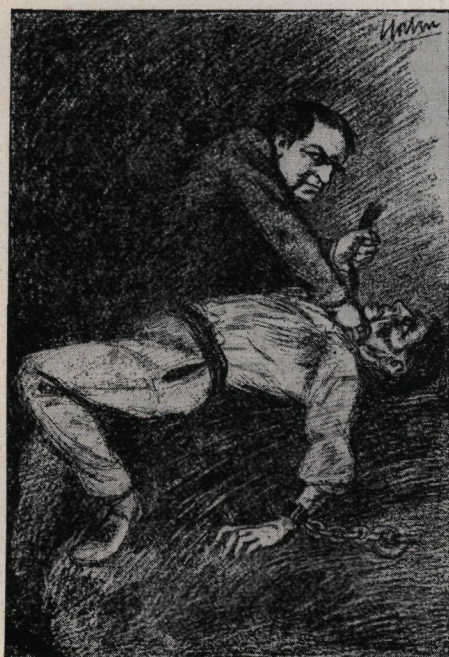

't Algemeen Mannen-
kiesrecht veroverd.

De Notenkraker
neemt, onder 't aan-
bieden van deze
prent, afscheid van
het geëerde publiek,
voor wat het „Alge-
meen Mannenkies-
recht” betreft, en
wijdt voor het ver-
volg zijn wapen aan
de strijd voor het
Algemeen Vrouwen-
kiesrecht.

(Tekeningen van
Albert Hahn)

Twee Kuyper-platen, die geen toelichting nodig hebben.

1903

1905

In 't land van belofte (1918).

Als de brandkast in angst zit....

(Tekeningen van Hahn Jr.)

Het Rotterdamse Congres
van November 1918.
Met dit zwaard zal ik mij
veroveren wat ik nodig heb.

HAHN JR

„Wat zet je een zuur
gezicht, lieve, zit je
in de put?”
„Hm. ik heb de on-
derste plaats op de
langste lijst.”

(Tekeningen van
L. J. Jordaan en
Tjerk Bottema)

De vrouw naar de stembus (1921).

„Wat een congres....
geen ruzie.... geen po-
litie-spionnen. En dat wil
rood heten!”

Voor de aanvang van hun
wereldreis gaan Bulletje
en Bonestaak eerst nog
mee in de Meistoet.

„En Troelstra wil minis-
ter worden, hi, ha, ho!”

(Tekeningen van Hahn
Jr., L. J. Jordaan en
George v. Raemdonck)

De S.D.A.P. viert haar 25-jarig parlementair jubileum.

Koor van anderen: Die schaduw is onrustbarend gegroeid!

Eenheidsfront-imitatie.

Broeders komt aan mijn brandend hart.

Een zeldzaam geval: A. B.

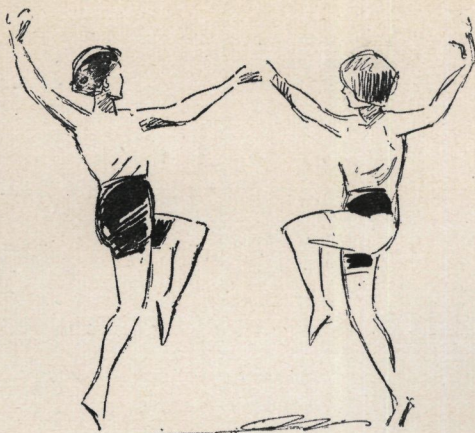
Congreskrabbels van George van Raemdonck.

Onze bovenmeester: A. B.

Als de verkiezingen achter de rug

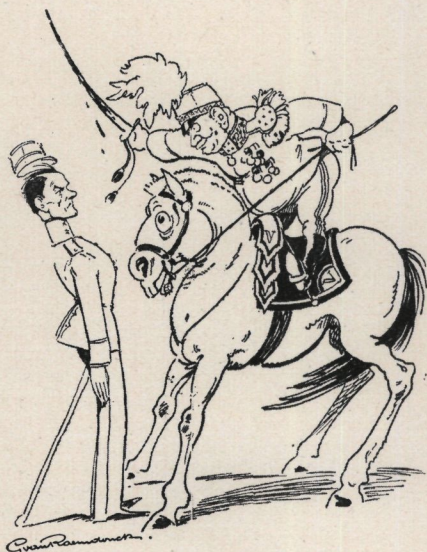

Jeugdansen op den feestavond.

Een trouw Amsterdamsch congres-ganger: Moeie Hartof

Lieutenant Kils en Overste Vliegen: „Amen, overste!”

De opgaande zwa aan de P.B.-tafel.

(Tekeningen van L. J. Jordaan,
Alb. Hahn Jr. en George van
Raemsdonck)

Onze werkloze plakkers en schilders: „Het begint
er waarachtig op te lijken, dat we 's nachts weer
slapen moeten!”

BRavo
(Argentinië)

OTTO BAUER
(Oostenrijk)

PAUL FAURE
(Frankrijk)

EMILE KAHN
(Frankrijk)

ANSERLE
(Belgie)

GRUMBACH
(Frankrijk)

MAX WINTER
(Oostenrijk)

HUYSMANS
(Belgie)

GRIMM
(Zwitserland)

STEPHANY
(Madagaskar)

BRITTSCHIED
(Duitsland)

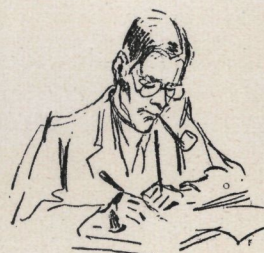
NOEL BUXTON
(Engeland)

ROSANOW
(Rusland)

DIAMAND
(Polen)

FENNER BROCKWAY
(Engeland)

TONI SENDER
(Duitsland)

TURATI
(Italië)

ADELHEID POPP
(Oostenrijk)

RENAUDEL
(Frankrijk)

Krabbels van Funke Küpper op het Brus-
selse Internationale Congres der Socialistische
Partijen.

Nou wij!

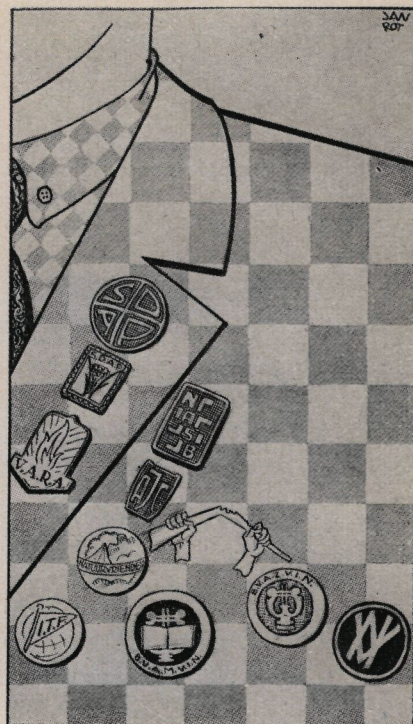
(A.B.K.'s grote inzamelingsactie van 1929).

De moderne rattenvanger van Hameln.

(Tekening van Jelle Troelstra)

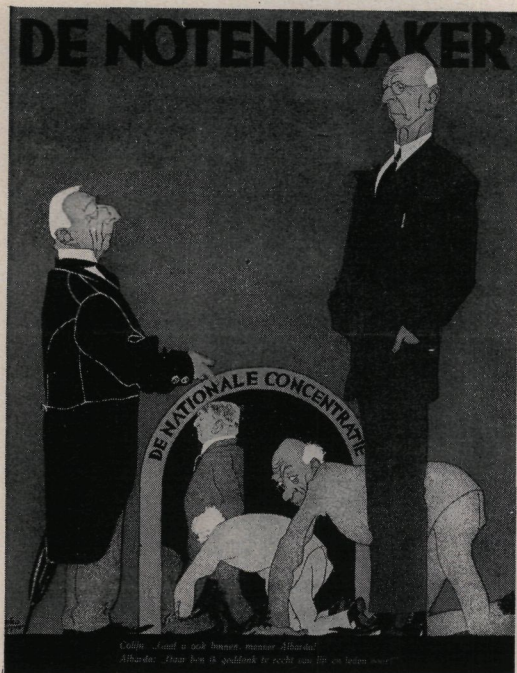
De gouden standaard valt, de rode stijgt omhoog.
(Tekening van Hahn Jr.)

De partijgenoot, die trouw alle
insignes kocht.... en droeg.
(Tekening van Jan Rot)

De nationale concentratie.

Koos Vorrink, de nieuwe partijvoorzitter.

Colijn: „Gaaf U ook binnen, meneer
Albarda.”
Albarda: „Daar ben ik goddank te recht
van lijf en leden voor!”

„Denk erom Koos, dat zijn lastige kinderen.”

(Tekeningen van Funke Küpper)

DE NOTENKRAKER

AAN ONZEN VAANDELDRAGER

...En zijn handen waren gebouwd tot dat de zon onderging.

VOOR OF TEGEN? Het laatste congres, dat de S.D.A.P. ooit zou houden, het eerste na de bevrijding, luistert met gespannen aandacht naar de woorden, die van het spreekgestoelte weerklinken. De belangrijkste beslissing, voor welke ooit enig partijcongres zich zag geplaatst, wordt niet in overijling genomen.

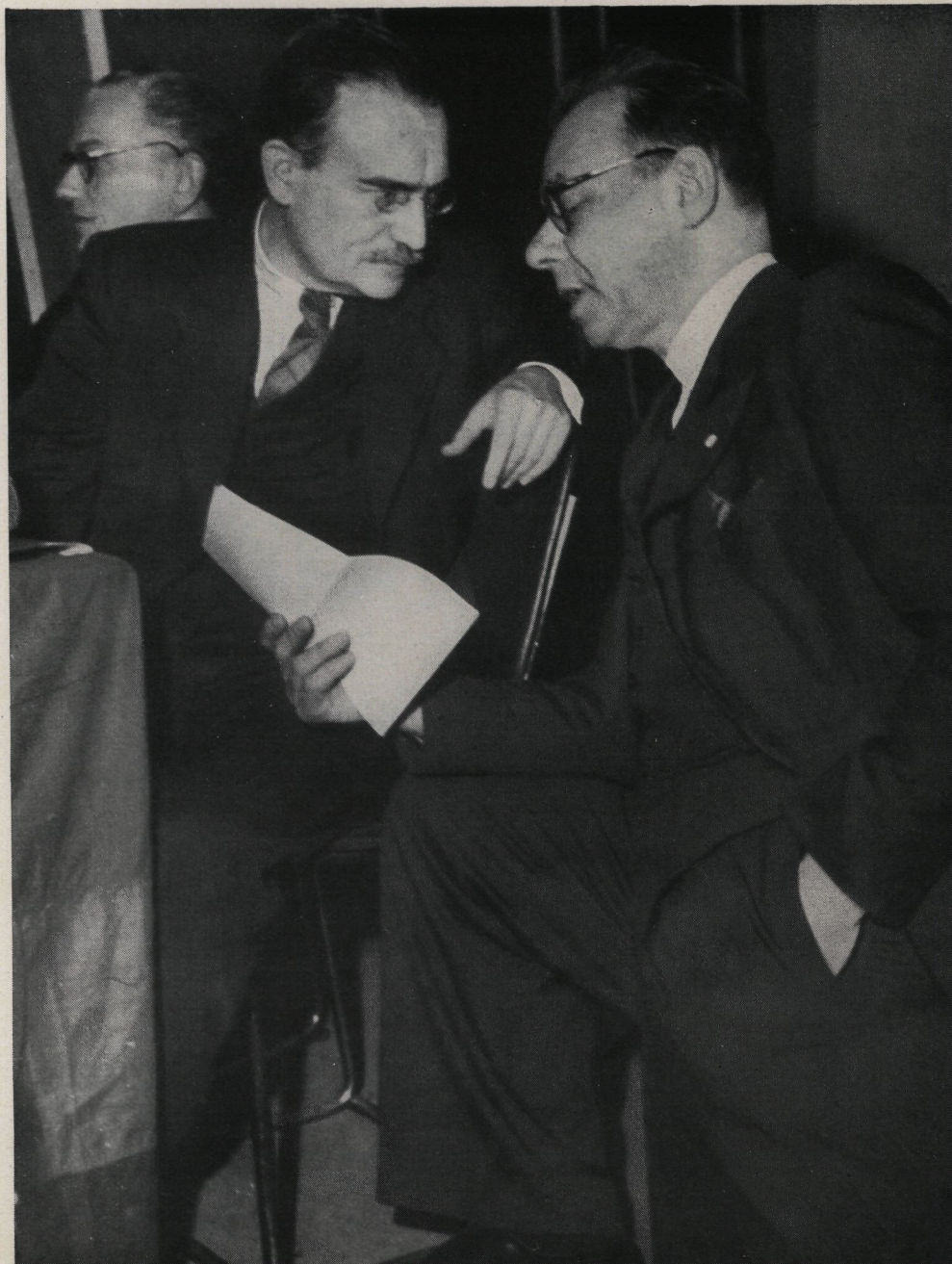

I.

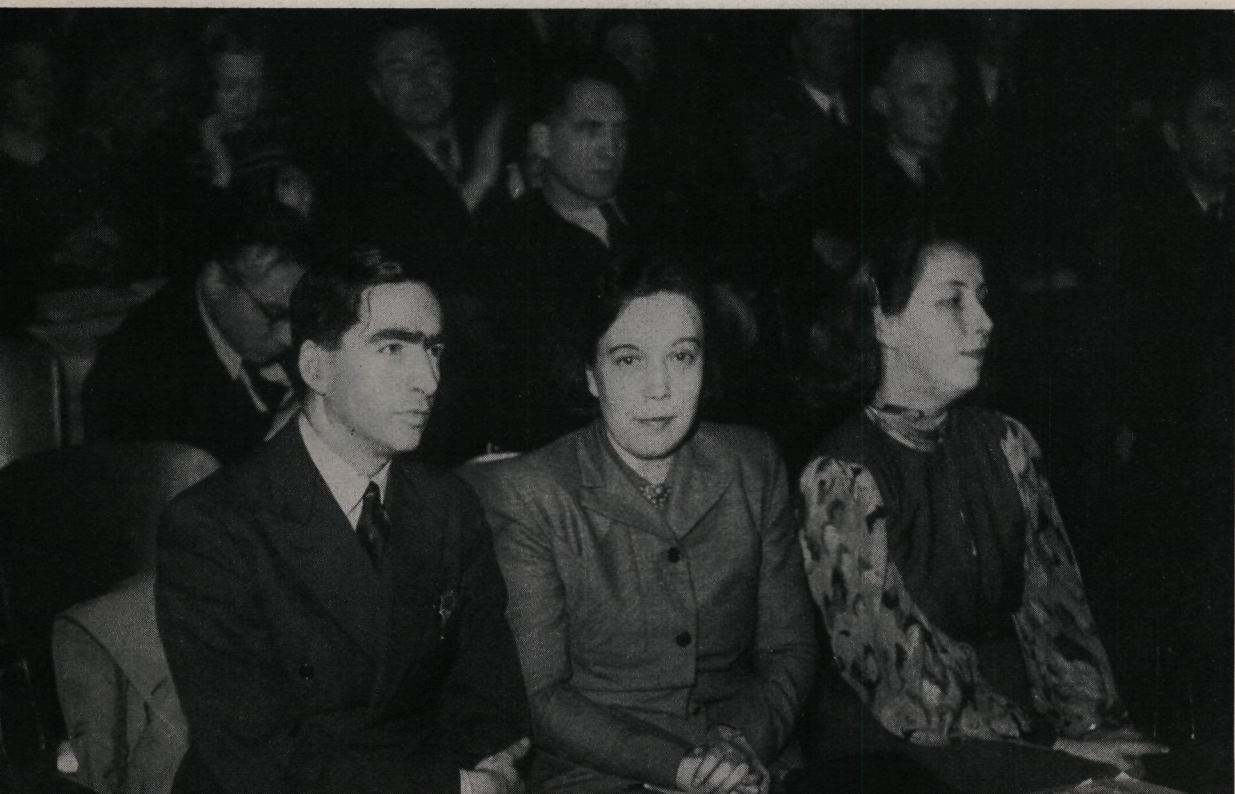

1. Willem Hubertus Vliegen, de man, die in 1894 het eerste congres der S.D.A.P. presideerde, richt het woord tot het laatste congres.
2. Swaters uit Gorinchem. De typische vertegenwoordiger van het Partij-sentiment.
3. De man en de vlag. Kees Woudenberg, de partij-secretaris, beantwoordt de critiek op zijn beleid.
4. Minister Drees (de Wijze Kater der partij) in gesprek met Koos Vorrink, den partij-voorzitter.

5.

6.

7.

5. Twee ingenieurs: ir. H. Vos en ir. J. W. Albarda.
6. Gasten uit Engeland. De Britse Labour Party was op het laatste congres der S.D.A.P. vertegenwoordigd door Dennis Healy (links) en Miss Alice Bacon (midden).
7. Het grote ogenblik! „Wie vóór het besluit is, de S.D.A.P. op te heffen en mede te werken aan de stichting van een nieuwe partij, de Partij van de Arbeid, verzoek ik de hand op te steken!” Alle handen gaan omhoog. Met algemene stemmen aangenomen!

8. De boekenstal in de corridor trekt als altijd veel belangstelling.
9. Een der machtigste instanties in elke politieke partij: het kantoorpersoneel van het secretariaat, bezig de stemlijsten te controleren. Wim van Delen (partij-propagandist) kijkt belangstellend toe.
10. Prof. ds. W. Banning en K. Voskuil (rechts), hoofd-redacteur van „Het Vrije Volk”.

8.

9.

10.